

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Vyhozením nezmizím
aneb
Jak nám odpad mluví do života

Bc. Barbora Bažantová

Diplomová práce
2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Barbora Bažantová**
Osobní číslo: **H19357**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Téma práce: **Vyhozením nezmizím aneb Jak nám odpad mluví do života**
Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce se bude zabývat alternativní rovinou zacházení s odpady. V reakci na aktuální ekologické problémy lze v současné době pozorovat řadu iniciativ lidí, kteří se snaží o převzetí zodpovědnosti do svých rukou, rozhodnou se vystoupit z mainstreamového způsobu konzumního života a vydají se cestou alternativního životního stylu. Terén pro tento kvalitativní výzkum budou představovat bezobalové obchody a kavárny, ve kterých bude studentka provádět zúčastněné pozorování a rozhovory s informanty, kteří se aktivně zamýšlejí nad vlastní produkcí odpadu a snaží se ji omezovat. V práci bude využit koncept teorie aktérských sítí, skrze který je na materiální entity pohlíženo jako na rovnocenné aktéry. Cílem práce bude na základě získaných dat analyzovat proces transformace vazeb a následné změny v aktérských sítích po přechodu informantů na alternativní způsob života zacházení s odpady. Zároveň si práce klade za cíl analyzovat proces transformace hodnot a ontologického statusu materiálních entit na jejich cestě ke konečné likvidaci.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Appadurai, A. 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksen, T. H. 2015. *Odpady: Odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. Brno: Doplněk.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: University Press.
- Latour, B. 2003. *Nikdy sme neboli moderní: Esej o symetrickej antropológii*. Bratislava: Kalligram.
- Librová, H. 2016. *Věrní a rozumní: kapitoly o ekologické zpozdilosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Lipovetsky, G. 2007. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor.
- Miller, D. 2010. *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- Rathje, W. L., C. Murphy 2001. *Rubbish!: The Archeology of Garbage*. Tucson: University of Arizona Press.
- Sosna, D., L. Brunclíková 2015. *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Strebel, I., A. Bovet, P. Sormani (eds.) 2019. *Repair Work Ethnographies: Revisiting Breakdown, Relocating Materiality*. Singapore: Springer Verlag.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Hana Synková, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci s názvem Vyhozením nezmizím aneb Jak nám odpad mluví do života vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 29. 7. 2021

Bc. Barbora Bažantová

Poděkování

Nejprve bych na tomto místě chtěla poděkovat především vedoucí mé diplomové práce, paní PhDr. Haně Synkové, Ph.D., za veškerý čas, který mně a mé práci věnovala, za její velkou ochotu, cenné rady a připomínky, bez kterých by tato práce nevznikla a v neposlední řadě za to, že mi během antropologických studií ukázala krásy terénních výzkumů a naučila mě nebát se vyrazit do terénu.

Dále bych chtěla poděkovat všem svým informantům za jejich ochotu podílet se na mém na výzkumu, a především za to, že mi i v této nelehké době věnovali svůj čas a prostřednictvím vyprávění svých životních příběhů mi dali nahlédnout do jejich životů a umožnili tím vznik této práce.

NÁZEV

Vyhozením nezmizím aneb Jak nám odpad mluví do života

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na problematiku zacházení s odpadem se zaměřením na alternativní životní styl, jehož náplň a filozofii představuje komplexní soubor praktik, s jehož pomocí je dosahováno vědomého předcházení vlastní produkci odpadu. Práce je založena na kvalitativním terénním výzkumu, jenž byl realizován v prostředí dvou bezobalových prodejen situovaných ve stejné geografické lokalitě. Cílem této práce je na základě získaných dat analyzovat proces transformace vazeb a následné změny v aktérských sítích po přechodu informantů na alternativní způsob života zacházení s odpady. Zároveň si práce klade za cíl analyzovat proces transformace hodnot a ontologického statusu materiálních entit na jejich cestě ke konečné likvidaci.

KLÍČOVÁ SLOVA

odpad, materialita, spotřeba, bezobalové nakupování

TITLE

Throwing Away is not the Right Way: How Does Garbage Speak to Our Lives

ANNOTATION

The diploma thesis deals with the issue of waste management with a focus on alternative lifestyle, the content and philosophy of which represents a comprehensive set of practices, which is used to achieve conscious prevention of waste production. This diploma thesis is based on a qualitative field research, which was realized in the environment of two Zero Waste stores situated in the same geographical location. The aim of this thesis is to analyze the process of transformation of ties and subsequent changes in actor networks after the transition of informants to an alternative way of life of waste management. Simultaneously, this thesis aims to analyze the process of transformation of values and the ontological status of material entities on their way to final liquidation.

KEYWORDS

garbage, materiality, consumption, zero waste shopping

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 METODOLOGICKÁ PERSPEKTIVA	11
1.1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky	11
1.2 Lidé (bez)odpadoví aneb Informanti	11
1.3 Užití výzkumné metody	13
1.4 Terén bez obalu	16
1.5 Obchod B1	17
1.6 Obchod B2	20
1.7 Výzkum(ník) a jeho reflexe	21
1.8 Etické aspekty výzkumu	23
2 VYMEZENÍ POJMŮ A UŽÍVANÉ TERMINOLOGIE	25
2.1 Mnoho tváří odpadu	25
2.1.1 Společnost odpadu a konzumu	26
2.2 Životní styl definovaný odpadem	28
2.2.1 Zero Waste: utopie nebo cesta?	29
2.2.2 Refuse aneb Jak se naučit říkat věcem ne	32
2.2.3 Reduce aneb Co ve svém životě skutečně potřebuji	34
2.2.4 Reuse aneb Jednou a dost nestačí	35
2.2.5 Recycle aneb Když je barevný kontejner poslední volbou	36
2.2.6 Rot aneb Návrat ze země zpět do země	37
2.3 Neživý, avšak plnohodnotný aktér (ANT)	38
3 NA CESTĚ K BEZODPADOVOSTI.....	41
3.1 Bezobalové nakupování	42
3.2 Oblékám se do férovosti, ne do odpadu	48

3.3	Materiality utvářející životní styl	51
3.4	Omezování produkce odpadu v čase	53
3.5	Posilování a oslabování vazeb v konkrétních aktérských sítích.....	56
4	PROMĚNY MATERIALIT V ČASE	59
4.1	Opravit, ne vyhodit.....	60
4.2	Z boty květináčem aneb Upcyklace materialit	63
4.3	Jak využít i odpad aneb Downcyklace	65
5	ZÁVĚR	67
	Použitá literatura:.....	73
	Seznam příloh:	76

Seznam obrázků

Obrázek č. 1:	Přehled informantů znázorňující případné vazby na Obchody B1 a B1.....	12
Obrázek č. 2:	Bazar prázdných sklenic v Obchodě B1.....	44
Obrázek č. 3:	Stáček nádoba na tekutý šampon v Obchodě B1.....	47
Obrázek č. 4:	Aktérská síť, do které jsou informanti nejčastěji zapojeni po přechodu na alternativní životní styl.....	58

ÚVOD

Skutečnost, že naše planeta hlasitě volá o pomoc, nepředstavuje pro současnou společnost žádnou novou situaci, která by s sebou přinášela doposud nediskutovanou problematiku, spíše naopak. Ono pomyslné volání získává skutečný hlas, jenž se manifestuje prostřednictvím narůstajícího počtu přírodních katastrof, stává se čím dál hlasitějším a začíná v důsledku značné medializace rezonovat i v uších těch, které by za jiných okolností environmentální a ekologické otázky obloukem míjely. Hana Librová však upozorňuje, že skutečně poučených analytických komentářů o složitých ekologických tématech se posluchačům dostává spíše výjimečně a obrázek o situaci často získávají prostřednictvím zkreslených informací (Librová 2016: 14). Vzhledem k aktuálnosti a narůstající akutnosti problému ruku v ruce s nepříliš příznivými predikcemi odborníků si však nelze nevšimnout, že napříč různými společnostmi po celém světě jsou dennodenně skloňována témata spojená s nejrůznějšími formami ochrany životního prostředí pronikajícími do mnohých sfér. Postoje a názory vztahující se k této problematice mají tendenci rozdělovat společnost do několika táborů. Jedni jsou mnohokrát vehementně označováni za „nezodpovědné ignoranty“¹, kteří nemyslí na budoucnost planety, druzí si s sebou zase nesou nálepku hysterických ekoteroristů, kteří stejně nemají šanci něco změnit. O různorodých postojích lze hovořit i v případě nejvyšších představitelů světových velmocí a tvůrců politik, již se často staví do role popíračů environmentálních problémů, se kterými se lidstvo potýká, a navzdory své moci nejsou v tomto ohledu svolní konat. To rozdmýchává nejen nespočetné množství lokálních občanských iniciativ, ale ekologickou angažovanost je dokonce možné pozorovat i u globálně známých osobností z řad umělců, kteří propůjčením své tváře nejrůznějším projektům napomáhají k šíření osvěty v oblasti ekologie. Ať už se lidé staví na jakoukoli stranu barikády, vždy to s sebou přináší jedno – emoce.

Právě tento společný jmenovatel, kterým byly všudypřítomné vypjaté emoce doprovázející bouřlivé debaty o životním prostředí a zacházení s odpady, jejichž četnost měla v mém okolí vzrůstající tendence, daleko více podnítily můj hlubší zájem o danou problematiku. Tento zájem postupně vykrytalizoval především ve fascinaci životními příběhy lidí, kteří se vydali cestou vědomého omezování vlastní produkce odpadu, přičemž

¹ Toto označení použila během rozhovoru například informantka Lucie P. „*Kolikrát jsem někomu už řekla, že je nezodpovědný ignorant, jako to já se umím rozčítit, když vidím, čeho jsou některý lidi schopný a jakej totálně zbytečnej odpad tvoří a je jim to prostě šumák*“ (Lucie P. 31. 8. 2020).

má zvědavost směřovala především k poznání toho, jak těmto jedincům odpadá takzvaně mluví do života a co takový životní styl obnáší.

1 METODOLOGICKÁ PERSPEKTIVA

Předkládaná diplomová práce je založena na antropologickém terénním výzkumu, jenž byl realizován prostřednictvím pozorování v terénu a přímého kontaktu s informanty. Zkoumaná problematika ve své nespecifikované podobě, tedy samotné zacházení s odpadem v rovině každodennosti jedince, vstoupila do mého širšího povědomí a antropologického zájmu v roce 2019, přičemž v tomto období lze z etnografického hlediska hovořit především o fázi předvýzkumu, zatímco samotný terénní výzkum probíhal v závislosti na možnostech vyplývajících z aktuální pandemické situace s různou mírou intenzity mezi lety 2020 a 2021.

1.1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky

Cílem předkládané práce je na základě rozhovorů provedených s informanty a dat získaných zúčastněným či nezúčastněným pozorováním v terénu analyzovat proces transformace vazeb a postihnout následné změny v rámci aktérských sítí po přechodu informantů na výše zmíněný alternativní životní styl. Cílem této práce však není detailní zmapování co největšího počtu zaznamenaných aktérských sítí, nýbrž odкрыtí takových, prostřednictvím nichž dochází k vyjednávání vzájemných vztahů vedoucích k naplňování podstaty alternativního životního stylu zacházení s odpadem pohledem konkrétních informantů. Jelikož mají v rámci realizovaného výzkumu vedle lidských aktérů stejně důležitou roli i materiální entity, budou v práci analyzovány také transformace hodnot a ontologického statusu materiálních entit na jejich cestě ke konečné likvidaci.

1.2 Lidé (bez)odpadoví aneb Informanti

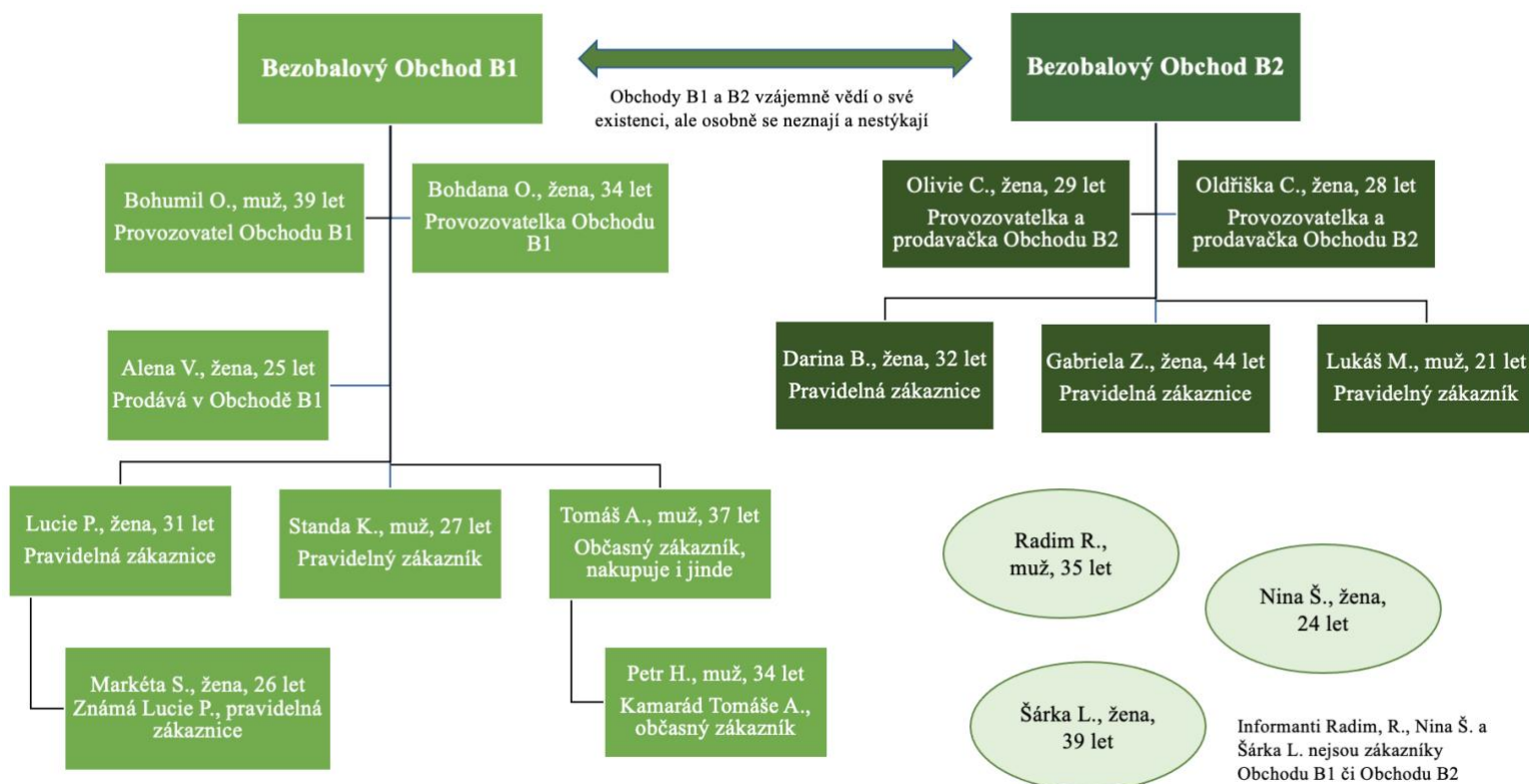
V rámci realizovaného terénního výzkumu se mi podařilo s prosbou o participaci oslovit celkem devatenáct informantů, přičemž tři z nich mi svou spoluúčast nejprve přislíbili a projevíli ochotu k uskutečnění rozhovoru, avšak nakonec byly tyto tři domluvené schůzky ze strany informantů zrušeny. Na výzkumu tedy v konečném součtu participovalo celkem šestnáct informantů, přičemž pohledem genderové vyváženosti dominovaly ženy v zastoupení deseti informantek a šest zbývajících informantů představovalo mužský pohled. Věkový profil informantů participujících na výzkumu se pohyboval v rozmezí od 21 do 44 let. Většinu rozhovorů se i přes situaci, která sociálnímu kontaktu mezi výzkumníkem a informanty příliš nepřála, podařilo uskutečnit formou osobního setkání v neutrálním prostředí zvoleném informanty za plného dodržení veškerých hygienických opatření a nařízení. Pět rozhovorů bylo na přání informantů realizováno za pomoci videohovorů prostřednictvím online

komunikačních platform. Všem informantům byla v rámci etiky výzkumu a zachování anonymity přidělena fiktivní jména, kterými jsou v celé práci označováni.

Všichni z mých informantů se subjektivně vnímají jako osoby praktikující alternativní životní styl z hlediska zacházení s odpadem založený primárně na předcházení jeho vlastní produkci a nahlížení na odpad v širších souvislostech a různých kontextech, které do sebe jimi praktikovanými aktivitami vzájemně zapadají. Čtyři informanti – Bohumil O., Bohdana O., Olivie C. a Oldřiška C. poskytují navíc pohled zakladatelů a provozovatelů dvou pražských bezobalových ochodů. Za účelem snazší orientace v textu a zvýšení přehlednosti o jednotlivých informantech byl graficky zpracován přehled odkazující k jednotlivým informantům a zároveň znázorňující jejich vazby na konkrétní bezobalové prodejny Obchod B1 a Obchod B2, jsou-li přítomné.

Obrázek č. 1: Přehled informantů znázorňující jejich případné vazby na Obchody B1 a B2

Zdroj: Autorka práce

1.3 Užité výzkumné metody

Vzhledem ke komplexnosti zkoumané problematiky zacházení s odpadem, jež se stala předmětem zájmu v rámci kvalitativního antropologického výzkumu, na němž je tato práce postavena, jsem shledala z metodologické perspektivy za přínosné a zároveň vzhledem k výzkumnému záměru za důležité využití nestandardizovaného dotazování prostřednictvím biografického rozhovoru. Základní charakteristika této metody dle Touška tkví v ponechání dotazovaného informanta volně vyprávět na konkrétní téma zvolené výzkumníkem, aniž by informantovi byly kladeny přímé, předem definované otázky, jelikož toto volné vyprávění bývá nápomocné v odhalení subjektivních zkušeností informantů, jež by prostřednictvím přímého dotazování zůstaly výzkumníkovi skryté (Toušek 2014). Biografická metoda byla v rámci výzkumu užita především se záměrem zachycení procesu transformace životního stylu oslovených informantů směrem k novému alternativnímu životnímu stylu založenému na vědomém omezování vlastní produkce odpadu, prostřednictvím narativního vyprávění informantů, který odhaloval jejich subjektivní vnímání celého procesu změny. „Narativní vyprávění bývají strukturována okolo epifanií. Epifanie je relevantní moment v lidském životě, takový moment, který paměť jednotlivce zaznamenala jako signifikantní a prostřednictvím nějž udává vlastnímu životu chronologii²“ (Svoboda 2007: 5). Během uskutečněných narativních interview došlo prostřednictvím vyprávění životních příběhů informantů k odkrytí široké struktury a komplexnosti dané problematiky, přičemž vykryštovala témata, která by v případě užití plně strukturovaných rozhovorů z mé pozice výzkumníka se statutem outsidera nebylo možné rozklíčovat a postihnout je v jejich plném rozsahu. Příznačná mi v tomto ohledu přijde analogie Michala Svobody, jenž v rámci biografického přístupu pasuje antropologa do role zvědavého vnoučka, který se svého dědečka vyptává například na druhou světovou válku, přičemž podotýká, že je nadmíru jasné, že dědeček bude vyprávět, bude-li se držet vlastní zkušenosti, příběh radikálně odlišný od toho, který by si vnuk přečetl v učebnici dějepisu (Svoboda 2007: 1-2). Svoboda však dále upozorňuje na uvědomění si procesu trojí interpretace, jelikož narativ, jímž se rozumí

² Během narativních vyprávění informantů zachycujících jejich životní příběh přechodu na alternativní životní styl zacházení s odpadem, bylo jejich vyprávění v několika případech zasazeno na začátek právě některé z epifanií, která představovala pomyslný bod zlomu, v jehož důsledku došlo k přehodnocení dosavadního způsobu života informantů. Například u informantky Niny Š. tuto epifanii představoval nástup na vysokou školu s environmentálním zaměřením, informant Standa K. zase signifikantní moment spatřoval v bratrově vážném onemocnění.

informantem ústně demonstrováný dílčí aspekt jeho minulosti, je nejprve uložen v informantově paměti a poté je kódován do slov a vět. Třetí interpretaci následně provádí výzkumník, který z narativu sestavuje příběh, přičemž výsledný obraz se bude od událostí v minulosti vzhledem k minimálně trojí interpretaci nějakým způsobem lišit. Smysl biografického přístupu však nepředstavuje na základě narativu určení toho, co se stalo v minulosti, nýbrž odhalení konkrétní interpretace vázané na konkrétní individuum (informanta) a při úvahách o minulosti pohlížet na narativ kriticky, ve smyslu zapojení zaznamenaných informací do širšího socio-kulturního kontextu a charakteru (motivací, preferencí) vypovídajícího subjektu (Svoboda 2007: 3).

Vedle biografické metody a následných narativních vyprávění informantů, jimž přisuzuji v rámci svého výzkumu a etnografického poznání nezastupitelnou roli, bylo k dotazování informantů užito dále polostrukturovaných či neformálních rozhovorů, které byly s informanty následně vedeny po biografických rozhovorech, jež byly nápomocné k rozklíčování stěžejních témat. Tato témata byla dále zpracována a definována v rámci polostrukturovaných rozhovorů, které během dalších setkání s informanty pomáhaly dokreslit obraz zkoumané problematiky. Polostrukturované rozhovory se však osvědčily jako nejprínosnější především při komunikaci s pracovníky či provozovateli bezobalových obchodů, jelikož mi poskytovaly pomyslný mustr okruhů otázek, které neměly být opomenuty a zároveň v některých případech obsahovaly poznatky z již uskutečněných rozhovorů s ostatními informanty, na něž jsem chtěla získat pohled i z druhé strany – tedy od samotného provozovatele bezobalového obchodu. Neformální rozhovory přátelského charakteru přirozeně vyplynuly během interakcí s informanty v rámci zúčastněného pozorování v terénu, a to zejména na společně navštívených akcích osvětového charakteru zaměřených na (bez)odpadovou tematiku³. V rámci výzkumu byla též využita metoda nezúčastněného pozorování, a to především ke sledování nákupního chování a interakcí zákazníků v bezobalových obchodech či přidružených bezobalových kavárnách, což mi bylo nápomocné k intenzivnějšímu proniknutí do světa bezodpadového nakupování a zároveň do jedné z nepostradatelných rovin životního stylu praktikovaného oslovenými informanty.

Zaznamenávání získaných dat pro mě v mnoha případech představovalo výzkumné dilema, jelikož jsem se často ocitla v situaci, kdy se neformální rozhovor rázem proměnil ve

³ K nejintenzivnější interakci s informanty v rámci zúčastněného pozorování v terénu došlo na několikadenní, již pátým rokem konané akci mezinárodního charakteru s názvem Týden bez odpadu, na níž bylo možné pozorovat nejrozličnější osvětové iniciativy (přednášky, workshopy, promítání) se zaměřením na bezodpadový životní styl.

studnici nových informací a doposud netušeného poznání, zatímco tužka a terénní deník zůstaly uvězněny na dně batohu. V těchto případech jsem pocítovala určité vnitřní dilema, zda narušit spád rozhovoru v nejlepším rozpuku a vstoupit do něj neohrabaným hledáním psacích pomůcek či informanta uprostřed jeho bezprostředního vyprávění dokonce přerušit a žádat ho o svolení k použití záznamového zařízení, jelikož jsem dobře věděla, že takový intenzivní přísun nových informací nebude můj mozek schopen bez jakéhokoli poznámkového aparátu v co možná nejautentičtější podobě dlouho udržet. I když jsem někdy pocítovala opravdu silné nutkání do rozhovoru některým z těchto způsobů zasáhnout, nakonec jsem vždy toto řešení zamítla a namísto toho zvolila alternativu v podobě vlastního převyprávění rozhovoru bezprostředně po jeho skončení na záznamové zařízení, což mi pomohlo právě nabyté informace uchovat. U předem naplánovaných biografických či polostrukturovaných rozhovorů jsem informanty vždy na začátku našeho setkání (ať už fyzického či virtuálního) požádala o svolení se zaznamenáním našeho rozhovoru na diktafon, s čímž většina oslovených informantů souhlasila, avšak někteří si nahrávání být nepřáli, což jsem plně respektovala a k zaznamenání dat z rozhovoru byla v těchto případech využita kombinace přímého zanášení informací do terénního deníku⁴ přímo v průběhu rozhovoru následované vlastním převyprávěním rozhovoru a poznámek v audio podobě, stejně jako tomu bylo v případě spontánních neformálních rozhovorů. Ti z informantů, kteří si použití záznamového zařízení během rozhovoru nepřáli, mi své rozhodnutí vždy vlídně vysvětlili a toto rozhodnutí navíc odůvodnili, za což jsem velmi vděčná, jelikož i takové odmítnutí v sobě ukrývá velkou výpovědní hodnotu. Například informantka Gabriela Z. své rozhodnutí nezaznamenání rozhovoru na diktafon komentovala následujícími slovy: „*Nezlobte se, ale poprosím vás, abyste to nenahrávala, já bych se pořád musela kontrolovat a byla bych nervózní, abych něco neplácla blbě a nemohla bych se uvolnit a soustředit na ten rozhovor, takhle to pro mě bude spontánnější a uvolněnější*“ (Gabriela Z., terénní deník). Zatímco informantka Gabriela Z. uvedla především důvody spojené s jejím subjektivním prožíváním, přičemž popsala pocity, které by mohly během nahrávání nastat a potenciálně by mohly vést k ovlivnění rozhovoru směrem k informantčině diskomfortu, informant Lukáš M. zase na

⁴ Úryvky z rozhovorů s informanty, které byly zaznamenány na nahrávací zařízení, jsou v textu práce po uvození citované pasáže v závorce označeny anonymizovaným jménem informanta a datem, které odkazuje na den pořízení audio nahrávky. V případě, že se za citovanou pasáží vedle anonymního jména informanta nachází odkaz na terénní deník, informantova slova byla zaznamenána pouze písemně v podobě terénních zápisků, ze kterých je následně citováno.

straně překážky akcentoval především rovinu trvalosti a neměnnosti zaznamenané výpovědi, jež vnímal jako pevně spjatou pouze s časovým obdobím, ve kterém byla vyřčena. „*Nechci to nahrávat, protože dopředu vlastně nevím, co řeknu a když to bude nahráný, tak už to nepůjde změnit, mám to tak, že to teď takhle vnímám, ale nechci si za pár let třeba říct, ježíš, co jsem to tam říkal, vím, že se mi ten pohled zase změní a nechci, aby teď existovala nějaká digitální stopa, co mě pak může usvědčit (smích)*“ (Lukáš M., terénní deník). Informant Lukáš M. si i přes mé dodatečné vysvětlení, že zvukový záznam bude ihned po ukončení výzkumu trvale odstraněn bez jakýchkoli pořízených kopií, nahráván být nepřál, přičemž jeho přání bylo plně respektováno. Do terénního deníku byla vedle verbálních dialogů zaznamenávána i nonverbální složka komunikace se zaměřením na gestikulaci či projevenou mimiku, a to nejen ze strany informantů, nýbrž reflektována byla i má vlastní⁵.

Prostředí, v nichž byla osobní setkání s informanty spolu s rozhovory realizována, byla různorodého charakteru, přičemž jejich výběr jsem vždy s úmyslem dosažení co největšího komfortu nechala na samotných informantech. Pověštinou však byly rozhovory vedeny v prostorech s nižší koncentrací pohybu osob. „*Já bych byla pro sejít se u nás v zahradě ve vnitrobloku, tam je krásně stín, ticho a budeme tam mít klid*“ (Lucie P., terénní deník). Informant Tomáš A. zase vzhledem k roční době preferoval schůzku v jeho oblíbené udržitelné kavárně. „*Venku už je docela chladno, takže na nějakéj park nebo tak to moc nevidím radši, můžeme se potkat třeba na Sázavský, tam je fajn eko kavárna, než nám to zase zavřou*“ (Tomáš A., terénní deník). Mezi ostatní navštívená místa za účelem rozhovoru s informanty dále patřila například komunitní zahrada, studentský klub či v případě informantky Šárky L. přímo její domácnost. Rozhovory, které musely být v důsledku pandemické situace realizovány ve virtuální podobě prostřednictvím videohovoru, se uskutečnily na online platformách, mezi něž patřily MS Teams, Skype či Messenger, vždy v závislosti na preferencích informantů.

1.4 Terén bez obalu

Vidina terénu, jenž by představoval vhodné prostředí pro zasazení terénního výzkumu zaměřeného na vědomé omezování vlastní produkce odpadu informantů, se ve fázi předvýzkumu postupně formovala a dle nově nabytých poznatků či oslovených aktérů následně přetvářela. Nemohu nezmínit svůj původní výzkumný záměr, kdy prvotní vizi

⁵ Viz podkapitola 1.7 Výzkum(ník) a jeho reflexe.

představovalo působení v jedné z neziskových organizací charakteristické mimo jiné tím, že stojí zároveň v roli provozovatele několika bezobalových obchodů. Tehdejší dilema představovalo pouze rozhodnutí, zda se v rámci působení v bezobalovém obchodě nechat zaměstnat či zda si ponechat status dobrovolníka. Do hry však nečekaně vstoupil nezvaný aktér, jenž celou situaci vyřešil ku neprospěchu naplánovaného terénního výzkumu, jelikož najednou v důsledku restrikcí a pandemických opatření nebylo možné realizovat ani jednu ze zamýšlených variant založených primárně na fyzickém pobytu v rámci organizace a bezobalového obchodu.

Během kulminace pandemické situace se postupem času vyjasňovaly i reálné možnosti pro konstituci terénu, jenž se pomalu stával hybridním místem v závislosti na aktuálně platných opatřeních, přičemž ustálený pobyt na oficiální bázi mi nebyl schopen nabídnout ani jeden z šesti oslovených bezobalových obchodů. V důsledku vzniklé situace byli informanti oslovováni i mimo bezobalové obchody, přičemž kontakty jsem získala především na základě doporučení⁶. S postupem času a příznivější pandemickou situací se mi však podařilo úspěšně kontaktovat dva bezobalové obchody, jejichž provozovatelé byli ochotni na výzkumu sic v omezené, ale stále kontaktní podobě participovat, přičemž souhlasili s rozhovory a umožněním časově omezeného zúčastněného a nezúčastněného pozorování v prostorách prodejen. Tyto dvě prodejny budou v textu na přání jejich provozovatelů označovány anonymními názvy jako Obchod B1 a Obchod B2.⁷

1.5 Obchod B1

Z hlediska kontextu geografického zasazení terénu spadá bezobalová prodejna s přiděleným anonymizovaným názvem Obchod B1 do lokality hlavního města Prahy, přičemž bližší specifikaci lokality jsem se v důsledku přání anonymity směrem od provozovatelů obchodu rozhodla též neuvést, jelikož by na jejím základě dále nebylo obtížné danou provozovnu vzhledem k jejich nevelkému počtu rozpoznat, čímž by mohlo dojít k porušení přání anonymity, k jejímuž zachování jsem se informantům zavázala⁸. Bezobalové obchody, situované zejména v Praze, jsem se rozhodla oslovit především na základě poznatků z

⁶ Viz podkapitola 1.2 Lidé (bez)odpadoví aneb Informanti.

⁷ Ani jeden z provozovatelů bezobalové prodejny si nepřál, aby v textu práce byly uváděny skutečné názvy obchodů, přičemž o konkrétních důvodech anonymizace více pojednává podkapitola Etické aspekty výzkumu.

⁸ O stejný případ se jedná i v případě Obchodu B2, jehož bližší lokace nebude ze stejných důvodů též specifikována.

předvýzkumu a představy větší koncentrace nakupujících osob, a tudíž i potenciálně větší šance k oslovení informantů, kteří by byli ochotni na mém výzkumu participovat. Obchody B1 a B2 se však nakonec staly jedinými pražským bezobalovými obchody, které s participací na terénním výzkumu dle svých vlastních pravidel souhlasily.

Obchod B1 byl přiveden k životu roku 2017 dvěma nadšenci – Bohumilem O. a Bohdanou O., kteří vlastním bezobalovým obchodem chtěli zhmotnit své ekologické smýšlení založené dle slov Bohumila O. především na životě, který spatřuje svůj smysl v nejednorázovém uvažování v širších souvislostech, jež jsou komplexně propojeny v rámci celého systému, do něhož vize bezodpadové domácnosti a koncept bezobalového nakupování zapadá jakožto dílčí část. Zároveň zde byla ze strany majitelů snaha vytvořit z Obchodu B1 pomyslného prostředníka, pomocí něhož by tyto myšlenky mohly být šířeny, byť jen malými krůčky, mezi co největší okruh lidí. Obchod B1 spadá do kategorie samoobslužné bezobalové prodejny, tudíž je zde minimalizována časová náročnost nákupu na rozdíl od bezobalových prodejen, v nichž je veškeré zboží do sklenic plněno prodavačkou a zároveň v důsledku samoobslužnosti zákazníků zaniká potřeba většího množství prodejních asistentů, přičemž v době výzkumu byla jedinou zaměstnankyní na pozici prodejní asistentky informantka Alena V.

Sortiment této bezobalové prodejny zahrnuje vedle široké škály nabízených potravin a domácích potřeb také stáčenou drogerii či přírodní kosmetiku, tudíž je schopen uspokojit a obsáhnout daleko komplexnější potřeby zákazníků, kteří tak nejsou nuceni vyhledávat další prodejny stejného charakteru, jež by pokryly větší poptávku sortimentu. Informant Bohumil O. se během rozhovoru dotkl tématu panujících stereotypů o bezobalových prodejnách a jejich sortimentu, jež se mohou stát faktorem, který potenciální zákazníky od nákupu odradí. *„Mě třeba hrozně štve, že si hodně lidí myslí, že v bezobaláči se dá nakoupit jenom jeden druh čehokoli, a to ještě v mizerné kvalitě, to prostě slýchám často tohle jako argument, proč jsou pořád ty supermarkety lepší, ale to je přece hroznej mýtus! Vezměte si, že u nás bereme jenom opravdu kvalitní, osvědčený věci, známe ty dodavatele a fakt si za tím stojíme, takže se tady nikdo nemusí rozhodovat jako v supermarketu, jestli si vezme víc nebo míň kvalitní věc, protože tady je všechno zboží vysoké kvality a eticky dělaný a je to ten náš jediný standard. No a že není výběr? Vždyť jenom fazolí máme osm druhů a čočky sedm, takže je to paradoxně přesně naopak, chtěl bych, aby se tyhle stereotypy podařilo vymýtit, protože je to hrozná škoda, že tohle pořád ve společnosti koluje, i když se koncept bezobalového nakupování dostává do povědomí a jede v tom čím dál víc lidí“* (Bohumil O. 24. 11. 2020). Informantka Alena V., která v Obchodě B1 pracuje, v rámci rozhovoru popisovala také občasná zaskočení

nově příchozích zákazníků širokostí a rozmanitostí sortimentu. „*Stává se to, že občas přijde někdo nový a už k nám jde s takovou jako skepsí, že tady nic nenajde, to jde hned poznat na něm a pak se mi kolikrát sám přizná, že je buď poprvé a vůbec to nečekal, že toho tady najde tolik a jde na něm vidět, jak jsme ho přesvědčili, jak ten svůj názor už otočil, a to je vždycky hrozně hezký pocit, to mě vždycky zahřeje*“ (Alena V. 27. 11. 2020). I přes jinak širokou škálu bezobalového sortimentu se majitelé rozhodli v Obchodě B1 neprodávat čerstvé ovoce a sezónní zeleninu, což Bohdana O. vysvětlovala následovně. „*Co tady teda nemáme a má to svůj důvod, tak je ovoce a zelenina, protože si s Bohumilem myslíme, že od toho jsou farmářské trhy a my bychom jim stejně nebyli schopni konkurovat a přijde nám to zbytečné, když jsou zákazníci stejně naučení chodit tam a ta kvalita tam je na vysoké úrovni a osvědčená*“ (Bohdana O. 24. 11. 2020). Z nepotravinového sortimentu Bohdana O. vyzdvihovala především klady bezobalového sortimentu z kategorie drogerie⁹, jelikož tento druh zboží Obchod B1 nabízí pouze na přírodní bázi bez zbytečné chemie s výhodou individuálního dávkování dle aktuální potřeby každého jednotlivce. Z kategorie osobní hygieny si zákazníci mohou do vlastního obalu vedle šamponů a mýdel zakoupit i zubní pastu. „*Člověk by před tím ani neřekl, co kupuje za strašně moc zbytečných obalů a hlavně plastů, co se stejně rovnou, jen co přijdu z obchodu domů, vyhodí a už mám ten odpad, a ještě jsem ani nedošel domů, v tom bezobalu je to taky skvělý, že toho nemusím kupovat litry, ale fakt jenom to, co reálně potřebuju*“ (Tomáš A. 10. 10. 2020).

Záběr činností provozovaných Obchodem B1 se však neomezuje pouze na prodej bezobalového sortimentu. Vize Bohumila O. a Bohdany O. spočívá v šíření a předávání ekologických myšlenek ve snaze o inspiraci širší veřejnosti ke změně uvažování v širších souvislostech, přičemž bezobalové nakupování představuje dle slov Bohumila O. pouze dílčí část této komplexní problematiky a shledává nevyhnutelným přehodnocení dosavadního životního stylu současné moderní společnosti. „*My se snažíme tyhle myšlenky, co vycházejí z našeho vnitřního přesvědčení a myslíme si s Bohdanou, že jsou v dnešní době nevyhnutelný k diskuzi, tak se je snažíme předávat dál, vymýšlíme různé workshopy, besedy, teda teď je to s tím takový složitější a pozastavený, ale za normálního stavu se snažíme občas pořádat takový menší sešlosti a ukazovat tam lidem ten směr, kterej si myslíme, že je správněj a předávat jim to, co jsme se za ty roky o udržitelnosti a ekologičtějším žití na planetě naučili my, vyrábíme*

⁹ Z kategorie bezobalové domácí drogerie Obchod B1 nabízí například prací gely na bázi mýdlových ořechů, přípravky do myčky, prací sodu, čistící písek, kompostovatelnou lufu na nádobí či přírodní multifunkční domácí čističe české výroby.

třeba různý čističe, Bohdana kosmetiku, DIY¹⁰ pokusy s oblečením, chceme ukázat, že to jde a je to daleko větší radost a zábava, protože naše děti už třeba nebudou moct tu změnu udělat, teď je to na nás a musíme ty souvislosti vidět dál než jen k plastu nebo obalu“ (Bohumil O. 24. 11. 2020).

Pozorování a umožněný pobyt v Obchodě B1 mi byl nápomocný k navázání kontaktů a přímému oslovení informantů, kteří praktikují alternativní životní styl založený na vědomém omezování vlastní produkce odpadu, přičemž k jejich nákupnímu rituálu více či méně pravidelně využívají právě Obchod B1¹¹.

1.6 Obchod B2

Bezobalový Obchod B2 se nachází stejně jako již zmíněný Obchod B1 na území hlavního města Prahy, avšak jeho lokalita také nebude ze stejných důvodů blíže konkretizována. Ačkoli obě prodejny sdílejí z hlediska územně správního členění stejnou lokaci a základní myšlenku bezobalového konceptu, bylo upozorováno také mnoho věcí, ve kterých se vzájemně odlišují a každá z nich tak představuje jedinečné prostředí, jež poskytuje unikátní perspektivy v rámci zkoumaného fenoménu. Příběh Obchodu B2 se začal psát teprve nedávno, v roce 2019, v němž si dvě kamarádky z vysoké školy – informantky Olivie C. a Oldřiška C. splnily svůj sen o malé bezobalové prodejně, kterou samy vedou i v ní zároveň zákazníky obsluhují, a tudíž nemají žádné další zaměstnance. I když byl Obchod B2 v době provádění terénního výzkumu otevřen pouze necelý rok, ze zúčastněného pozorování i rozhovorů bylo patrné, že si stihl velmi rychle vybudovat stálou klientelu, přičemž některé vztahy za uplynulou dobu dokonce překročily úroveň zákazník – prodejce a postupně přešly do přátelské roviny. *„Nejvíc na tom miluju asi to setkávání s nejrůznějšími lidmi a nám sem chodí prostě skvělí lidé, zastaví se, povídáme si, není to jenom primárně o nakupování a jít co nejrychleji pryč, ale produkuje to právě různá přátelství a sociální vztahy, už se s těmi zákazníky známe a dostává to celé úplně jiný rozměr než nějaký anonymní nákup v supermarketu, je tam ta přidaná hodnota“ (Olivie*

¹⁰ Použitý výraz DIY představuje anglickou zkratku odkazující na koncept „Do It Yourself“, což v překladu znamená „udělej/vyrob si sám“, v případě informanta Bohumila O. je tímto výrazem zamýšleno vyrábění nových věcí z již vlastněných kusů oblečení, které buď dosloužily či mají být přetransformovány na něco jiného, namísto toho, aby tato věc byla pořízena v obchodě jako nová.

¹¹ Všechny participující informanty s jejich případnými vazbami na Obchod B1 a Obchod B2 zachycuje vytvořený přehled informantů viz Obrázek č. 1: Přehled informantů znázorňující jejich případné vazby na Obchody B1 a B2 v podkapitole 1.2 Lidé (bez)odpadoví aneb Informanti.

C. 5. 9. 2020). Sociální rozměr bezobalového nakupování a přátelské vztahy se zákazníky akcentovala i informantka Oldřiška C. „*Tím, jak jsme tady fakt malinký i oproti jiným bezobalům, tak tady vládne taková intimní, hodně rodinná atmosféra, když přijde zákazník, tak mě zajímá jako člověk, není to pro mě jenom nějaká anonymní tvář, co mi dá vydělat, ale chci se ho zeptat, jak se doopravdy má, co ho těší anebo trápí. Za tu chvíli, co tu jsme mě upřímně překvapilo, jak rychle jsme si dokázaly vybudovat se zákazníky vřelé vztahy, s partou mamin, co sem pravidelně chodí, už jsme byly dvakrát na kafi a jsme v kontaktu na sociálních sítích, to mi na tom přijde hrozně fajn*“ (Oldřiška C. 5. 9. 2020). Jak již zmínila informantka Oldřiška C., Obchod B2 disponuje například oproti Obchodu B1 o mnoho menšími prostory, přičemž jeho provozovatelky v této skutečnosti spatřují především výhodu z hlediska rodinnější atmosféry komunitního charakteru. Prodejna není koncipována jako samoobslužná, což znamená, že veškeré zboží zákazníkům dávkuje přímo informantky Olivie C. a Oldřiška C., čímž sice dojde k prodloužení nákupní doby, ale informantky tuto dobu využívají ve prospěch budování a posilování sociálních kontaktů. Vzhledem k prostorovým dispozicím Obchodu B2 je tamní sortiment omezen pouze na potraviny a nelze zde zakoupit například stáčenou drogerii či úklidové prostředky. Informanti oslovení v rámci vazeb na Obchod B2 jsou tedy z hlediska preferovaného bezobalového nakupování nuceni k uspokojení svých potřeb využívat dalších prodejen, jež jsou v souladu s jejich alternativním životním stylem zacházení s odpady, v čemž ale kupříkladu informantka Darina B. nespatřuje překážku a Obchod B2 preferuje především kvůli sociálnímu kontaktu s prodáváčkami. „*Obchod B2 je prostě srdcovka, chodila bych tam, i kdyby prodávali jenom cizrnu (smích), protože holky tam, to jsou moje zlatíčka, vždycky mi zlepši den, někdy se tam zastavím cestou z práce jenom pozdravit a pro ovesnáček¹², takže to, že tam nemají stáčenou, je to poslední, pro to vždycky někde skočím, nejčastěji stejně chodím pro potraviny, a to tam všechno, na co jsem zvyklá, mají*“ (Darina B. 9. 9. 2020).

1.7 Výzkum(ník) a jeho reflexe

Reflexe z mého pohledu představuje v tomto bodě neodmyslitelnou součást provedeného terénního výzkumu, přičemž byla opakovaně prováděna v různých fázích, v nichž se postupem času antropologický výzkum nacházel. Před samotným vstupem do terénu a prvním

¹² Výrazem „ovesnáček“ označuje informantka Darina B. svůj oblíbený druh sušenky, který pečou a prodávají v Obchodě B2.

kontaktem s informanty jsem jakožto výzkumník na pozici outsidera ve zkoumané skupině pociťovala určité obavy z navázání důvěry a ochoty spolupráce ze strany informantů s někým, kdo nežije v souladu s myšlenkou bezodpadového života a vnímala tuto skutečnost jako pomyslnou bariéru, co by mohla stát mezi mnou a informanty. Vzhledem ke svému (nyní už dobře vím, že mylnému) předporozumění terénu jsem si před samotnou schůzkou s prvními informanty záměrně dávala velký pozor na to, abych s sebou či na sobě neměla nic (zejména plastového a jednorázového), co by mohlo u informantů vzbuzovat nedůvěru, přičemž na cestě vlakem z Pardubic do Prahy jsem ve své hlavě měla dostatek času na vytváření různých konspiračních a katastrofických scénářů toho, co se stane, když budu chtít k záznamu rozhovoru použít telefon v plastovém obalu, který jsem v tu samou chvíli pro jistotu také ukryla hluboko na dno batohu hned vedle plastové propisky. Všechny tyto pocity a domněnky se však hned po prvních setkáních s informanty ukázaly jako mylné předpoklady, jelikož to, co jsem na počátku považovala za pomyslnou bariéru mezi námi, nakonec zafungovalo úplně naopak. Informanti na mě nepohlíželi s despektem jako na nepřítele, který není jedním z nich, ale naopak ve většině případů uchopili naše setkání a možnost vyprávění svého životního příběhu jako příležitosti k potenciální inspiraci a k vysvětlení svého alternativního životního stylu v širších souvislostech, přičemž sami reflektovali to, kým byli před tím, než jim odpad začal takzvaně mluvit do života a vnímali můj zájem o danou problematiku jako bod, co nás vzájemně spojuje. Až na základě hlubšího proniknutí do terénu, poznání informantů v obrazech jejich každodennosti a vyslechnutí jejich životních příběhů, jsem získala nenahraditelnou zkušenost poznání, co vše znamená život (skoro) bez odpadu.

Po čas trvání výzkumu jsem při každé další návštěvě bezobalového obchodu a setkání s informanty pozorovala, jak malými, nenápadnými krůčky také začínám měnit své dosavadní spotřební návyky, přičemž jsem si vzpomněla, jak moc byla pravdivá slova informantky Gabriely Z., která vzpomínala, jak nikdy nikomu o svém životním stylu nic neříkala, nikoho se nesnažila přesvědčovat a přemlouvat k jakékoli změně, avšak stačilo, aby její okolí postupně pozorovalo její návyky a vnímalo, že něco dělá jinak a změna na sebe nenechala dlouho čekat a přišla u několika jejich přátel naprosto přirozeně sama. Všem čtyřem provozovatelům bezobalových obchodů B1 a B2 – tedy Bohumilovi O., Bohdaně O., Oldřišce C. a Olivii C., jsem byla velmi vděčná, že mi jako jediní z oslovených obchodů v této době umožnili pobytem v jejich prodejnách realizování terénního výzkumu a jelikož jsem tuto možnost vnímala jako pomyslný dar a Marcel Mauss mě během antropologických studií naučil, že dar zavazuje, cítila jsem potřebu při každém setkání v obchodě udělat alespoň malý nákup jako zhmotněné poděkování výše zmíněným informantům.

Z hlediska reflexe jednotlivých rozhovorů s informanty vnímám podstatný rozdíl mezi rozhovory provedenými během osobního setkání a rozhovory, které byly vedeny prostřednictvím online komunikačních platforem, přičemž informanti působili mnohem uvolněnějším dojmem a větší otevřeností právě během osobního kontaktu, zatímco i na sobě samé jsem při virtuálních setkáních pociťovala větší nervozitu a navázání kontaktu a důvěry s informanty bylo subjektivně složitější. Výhodu rozhovorů uskutečněných přes online video hovor však představovala možnost sledovat mimiku informantů během rozhovorů, což vzhledem k nasazené roušce při osobních setkáních tak dobře možné nebylo.

1.8 Etické aspekty výzkumu

Na první pohled by se mohlo zdát, že výzkum založený na zacházení a přístupu k odpadu nebude čelit mnoha etickým dilematům a výzkumnickým výzvám, opak je však nejen v tomto případě pravdou. Každý z antropologických výzkumů, ze své podstaty založený na důvěře a ochotě informantů dát výzkumníkovi nahlédnout do svých životů a mnohdy odkrýt skutečnosti, které nikdy před tím nebyly vyřčeny, na sebe bere velkou míru zodpovědnosti právě za příběhy, které se nyní stávají hlasem těchto lidí. Ti v dobré víře v podstatě někomu cizímu právě převyprávěli svůj život a mnohdy na konci rozhovoru zůstali sami překvapeni, co všechno o sobě právě zjistili, přičemž záleží na výzkumníkovi, jak s takovými citlivými daty naloží a které informace se rozhodne skutečně zveřejnit, aby nedošlo k poškození žádného z informantů. Každý z informantů byl před začátkem rozhovoru seznámen s dobrovolností jeho participace a možností kdykoli rozhovor z jakýchkoli důvodů ukončit a dále se na výzkumu nepodílet. Neodmyslitelným bodem byla anonymizace všech informantů, jimž byla na začátku přidělena fiktivní jména, kterými jsou v celé práci označováni. Informanti byli ujištěni, že veškeré informace, které mi sdělí, budou zpracovány a sdíleny pouze anonymně. Informanti Bohumil O., Bohdana O., Oldřiška C. a Olivie C. mě už při prvotním kontaktování sami požádali, aby jejich provozovny Obchod B1 a Obchod B2 byly uvedeny pouze anonymně, jelikož by umožnění mého pobytu v prodejnách mohlo být považováno za nedodržení protiepidemických a hygienických nařízení. Jedno z etických dilemat představovalo také rozhodnutí, zda publikovat informace z rozhovorů s provozovateli Obchodu B1 a B2, týkající se porušování či nedodržení vládních nařízení ohledně pandemie Covid-19. Nakonec jsem se rozhodla takové citlivé informace i přes snahu o anonymizaci obou prodejen neuvádět, neohrozit informanty a nestavět je do pozice subjektů porušujících vládní nařízení, jelikož i když byla v práci pandemická situace v několika rovinách

reflektována i samotnými informanty a nemohla být zcela opomenuta, toto téma nepředstavuje pro práci stěžejní výzkumný záměr.

Vzhledem k užití biografického přístupu se narativní vyprávění informantů v několika případech dostalo do emočně vypjatých situací, zejména u informanta Standy K., který mluvil v souvislosti s přechodem na alternativní životní styl zacházení s odpadem o bratrově vážném onemocnění, které z části přisuzuje jejich dřívějšímu způsobu života, přičemž v tomto momentu jsem považovala za vhodné jeho vyprávění na chvíli přerušit a nechat informanta jeho emoční vypětí v klidu zpracovat.

2 VYMEZENÍ POJMŮ A UŽÍVANÉ TERMINOLOGIE

V této části práce považuji za důležité vymezení a definování stěžejních pojmů a užívané terminologie v rámci zkoumané problematiky alternativního přístupu k odpadu a životního stylu jednotlivých informantů, přičemž budou definovány z perspektivy, prostřednictvím které jsou tyto pojmy v práci užívány a nahlíženy. Z hlediska definice zkoumaného alternativního životního stylu a odpadu samotného se pro účely této práce stal stěžejním pohled, jenž reflektuje subjektivní vnímání daných pojmů samotnými informanty. Z těchto důvodů je celý text doplněn o přímé citace informantů, jež mohou být nápomocné k lepší ilustraci konkrétních situací a dokreslení zkoumané problematiky přímo očima informantů.

2.1 Mnoho tváří odpadu

Odpad sám o sobě tvoří část reality, která může v různých kulturních či lokálních kontextech nabývat rozdílně definovaných obsahů a naplnění pojmu, proto považuji za důležité vymezení toho, jak je na odpad pohlíženo pro účely této práce. Kategorie odpadu v této práci nejsou vnímány jako pouhý bezcenný materiální přebytek určený k bezpodmínečné likvidaci, nýbrž jako fenomén, který je „prostoupen různými činnostmi hodnocení, třídění, čištění a uchovávání věcí, které poté musí být zlikvidovány patřičnou cestou. Na odpad lze tedy nahlížet jako na kulturní doménu obsahující specifické objekty, jednání a významy, jež jsou součástí každodenního života“ (Becková 2014: 3). Daniel Sosna však hovoří o složitosti definování odpadu, přičemž na jedné straně poukazuje na potřebu společnosti, a to především jedinců, kteří stojí v čele států, krajů či obcí, odpad jasně definovat pomocí konkrétních legislativních rámců, což považují za nezbytný krok, který jasně určuje, jak bude s odpadem dále nakládáno. Proti tomuto jasně definovanému umělému vymezení však stojí samotná povaha odpadu jakožto sociální kategorie, kdy odpad nelze definovat jako vlastnost nějakého materiálu. Odpad je totiž vždy relační, přičemž je nutné brát v potaz jeho vztahovost a souvislosti, za kterých v konkrétním časoprostoru vzniká, jelikož to, co se odpadem v určité chvíli stane, už v jiném čase odpad být vůbec nemusí (Sosna 2020: 22). Stěžejní pojetí odpadu pro tuto práci tedy bude představovat jeho subjektivní vnímání samotnými informanty, jelikož daleko přesahuje pohled skrze ostře vymezené definice a stanovené klasifikace. Informant Petr H. nastínil problematičnost jasného definování odpadu prostřednictvím subjektivně vytvořené klasifikace věcí nacházejících se v obchodech, jakožto potenciálního odpadu. „V tom je právě ten rozdíl, v tom, jak to děláme a vnímáme my a ta většinová část populace, já ten odpad například vidím kolem sebe už v obchodě a vím, že si ho určitě nechci přinést

domů, proto nakupuju jenom bez obalů, ale zase na druhou stranu vnímám ten rozdíl, že když už doma něco mám, tak to беру, jako kdyby to se mnou mělo zůstat na doživotí, takže to určitě při první příležitosti nevyhodím, jako to je dneska pro běžné lidi zvykem, že když se něco rozbije, tak už se ani nepomyslí na to, že by se to třeba mělo opravit, nebo přetvořit na něco jiného“ (Petr H. 2. 9. 2020).

2.1.1 Společnost odpadu a konzumu

Odpad, který je současnou, značně konzumní společností neustále produkován, lze v kontextu globálních environmentálních problémů bezpochyby označit za jeden z nejdiskutovanějších, nejviditelnějších a nejhmataelnějších problémů současné populace. Jak již před lety uvedl Lipovetsky, žijeme v době, kdy ve stínu sílící hrozby ekologické katastrofy stále více rezonuje téma „trvalé spotřeby“, kdy hyperkonzument vystupuje jako aktér, jehož přehnané návyky narušují ekologickou rovnováhu, a jemuž je proto nutno naléhavě vštípit pocit zodpovědnosti (Lipovetsky 2007: 3). Autorova slova, kterými někdejší spotřebitele označuje jako hyperkonzumenty, pro které je typické, že v důsledku svého extrémně konzumního způsobu života produkují nadměrné množství odpadu, který pro naši planetu, nás a tím pádem i pro další generace představuje zhoubu, jsou však stále aktuální, přičemž podobné myšlenky vyjádřil během rozhovoru i informant Petr H. „*My jsme se jako lidstvo konzumentů, kdy je vlastně celá naše existence založená na stále rostoucí spotřebě, tak jsme se dostali vlastně do šílené situace s tím odpadem, když si vezmete, že taková průměrná česká rodina vyprodukuje asi kolem tuny a půl odpadu, jo, tak pokud ti lidé nezačnou u sebe a nezmění ty svoje návyky, kdy chtějí čím dál víc a to, co měli včera, už je vlastně zase málo, tak si myslím, že to nemůže dopadnout dobře“ (Petr H. 2. 9. 2020). Ze slov Petra H. je mimo jiné patrný apel na obrácení pozornosti a přijetí zodpovědnosti především směrem k jednotlivým konečným konzumentům v současné společnosti, kteří disponují pomyslnou mocí iniciovat změnu u samotných producentů v podobě přehodnocení svých návyků, o čemž hovořila například informantka Lucie P. „*To my máme v rukou tu změnu, ty firmy na to samy nepřijdou, to my musíme změnit ty dosavadní návyky a dát jim vědět, že už takhle žít nechceme, že je to prostě špatně a dlouhodobě to není možný udržet a ty jejich výrobky prostě nepotřebujeme. Když si v tom obchodě nebudeme brát ty pytlíky, tak nevysíláme signál, haló, je jich málo, vyrobte další, nejde si říct, že už je to stejně vyrobený, tak je to jedno, takhle to nefunguje, tím akorát roztáčíme to kolo znova“ (Lucie P. 31. 8. 2020).**

Lipovetsky si již tehdy kladl otázku, zda je někdejší hyperkonzumní společnost ve své třetí fázi¹³, která sice podporuje nákupní šilenství, zároveň také rozhlodávána zevnitř právě těmito angažovanými a zodpovědnými spotřebiteli, kteří nechtějí být jen pasivními oběťmi trhu, který lidstvo žene do náruče ekologické katastrofy, ale žádají výrobky dodržující etická pravidla, odmítají velké slavné fast fashion značky, preferují výrobky ohleduplné k životnímu prostředí a odmítají svým nákupem hromadit zbytečný odpad¹⁴ (Lipovetsky 2007: 376-377). *Co mě upřímně fakt jako vytáčí je, že si lidi myslí, že když třídí odpad, tak se vlastně chovají děsně ekologicky a mají čistý svědomí, jim nedochází, že ten odpad nepřestane existovat, když ho vyhodí do toho kontejneru, v tom vidím ten problém“* (Lucie P. 31. 8. 2020). Informantka během celého rozhovoru opakovaně kladla důraz na častou představu mnoha konzumentů, že vyprodukovaný odpad přestane existovat a jeho problém se stává vyřešeným ve chvíli, kdy ho v lepším případě odnesou do jednoho z barevných kontejnerů, či z jejich domovů odjede přímo v jednom z oranžových aut, přičemž jeho další dlouhá cesta a transformace, jež odpad na tomto světě musí absolvovat, jimi zůstává opomíjena. V souvislosti s těmito projevy chování Sosna a Brunclíková hovoří o odpadu jako o kategorii reality, které se lidé vyhýbají, přestane pro ně existovat nebo ji potlačí, avšak toto kognitivní potlačení nastává pouze v případě, že odpad skončí na místě, které je k tomu určeno, jinými slovy při jeho sociálně přijatelném uložení (Sosna, Brunclíková 2015: 8). V souvislosti s odpadem, jakožto potlačenou kategorií reality v případě se jeho zbavení, informant Tomáš A. během rozhovoru hovořil také o přeceňování významu recyklace, která má podle něho představovat až jednu z posledních možností toho, jak k odpadu bude celkově přistupováno. *„Za takový, jak to říct, nešvar, co se týče celé problematiky odpadů, považuju, a na tom se myslím s celou komunitou shodneme, přeceňování významu a hlavně efektivity recyklace, jak říká Bea ve svojí pyramidě¹⁵, není to o tom, abychom recyklovali více, to by přece znamenalo, že budeme mít*

¹³ Lipovetsky ve svém díle hovoří o třech epochách konzumního kapitalismu, přičemž první fázi masové konzumní společnosti míní období od roku 1800 do konce druhé světové války, druhou fázi je autorem označováno poválečné období zhruba třiceti let od roku 1950 a nástup třetí fáze, které je v knize věnován největší prostor, Lipovetsky datuje od konce sedmdesátých let (Lipovetsky 2007: 30-42).

¹⁴ V období, kdy Lipovetsky psal svou knihu (2006), svůj dosavadní hyperkonzumní způsob života přehodnotila i průkopnice životního stylu Zero Waste Bea Johnson, která byla informanty často zmiňována jako velký zdroj inspirace, přičemž svůj příběh prezentovala i v rámci přednášky v České republice (2016).

¹⁵ Informant Tomáš A. v rozhovoru odkazuje na průkopnici životního stylu a celosvětového hnutí Zero Waste Beu Johnson, která v rámci své bezodpadové osvěty pracuje s konceptem definovaným v rámci konceptu Zero Waste – obrácené pyramidy „pět R“. Viz pododdíly 2.2.2–2.2.6.

víc odpadu a to přece nechceme, cílem přece je recyklovat méně, všechno to musí začínat na tom, že tomu odpadu ani nedovolíme vzniknout a budeme říkat ne těm věcem, který prostě nepotřebujeme, ale samozřejmě tím neříkám, že recyklace je něco špatného, to ne, jen si prostě myslím, že nejdůležitější je to samotný předcházení vzniku odpadu, ta prevence asi jako u všeho (Tomáš A. 10. 10. 2020). Hana Librova na základě svého výzkumu hovoří o zkušenosti s přístupem ke třídění odpadu, přičemž poznamenává, že většina občanů v posledních letech demonstruje tříděním odpadu svou ekologickou uvědomělost, avšak její ekologicky uvědomělí informanti se o této aktivitě nezmiňují, jelikož sami o sobě přispívají do kontejnerů málo a jejich domácnosti se vyznačují malým objemem a přísunem věcí (Librová 2016: 254). Zkoumání odpadu představuje pro sociální vědce rozmanitou oblast k bádání. Jak uvádějí Sosna a Brunclíková, zřejmě nejznámějším projektem, jenž se skrze odpad pokoušel vysvětlit lidské chování a porozumět mu, je Garbage Project, jehož dlouholetým lídrem a průkopníkem byl William Rathje (2001), který se se svým týmem soustředil na sledování konzumních vzorců domácností na jihoamerickém západě. Metodicky byl výzkum postaven především na analýze samotného odpadu (Sosna, Brunclíková 2015: 28).

2.2 Životní styl definovaný odpadem

Nejen v reakci na aktuální ekologické problémy lze v současné době pozorovat již řadu iniciativ lidí, kteří se snaží o převzetí zodpovědnosti do svých rukou a rozhodnou se vystoupit z mainstreamového způsobu konzumního života a vydají se cestou alternativního životního stylu. „Alternativní životní styl se odlišuje v hlavních složkách životního stylu (bydlení, strava, práce, spotřeba, zábava atd.) od konvenčního životního stylu a zakládá se na existenci možnosti volby mezi různými životními styly. [...] Vzhledem k tomu, že alternativní životní styl sice naznačuje pozici ve společnosti, která spočívá v odlišnosti od hlavního kulturního proudu, je potřeba specifikovat, o jaký obsah alternativy se jedná“ (Kolářová 2019: 88). V případě informantů, kteří byli tak ochotni a umožnili mi prostřednictvím rozhovorů nahlédnout do jejich životů, se jedná o praktikovaný alternativní životní styl, ve kterém hraje primární roli vědomé předcházení vlastní produkci odpadu, avšak každý z informantů nahlíží a subjektivně vnímá praktikovaný životní styl z jiné perspektivy.

Například informant Standa K. svůj životní styl během rozhovoru označil následovně. „Já vím, že spousta mých kamarádů se hlásí přímo k Zero Waste, ale já nemám rád nějaký to škatulkování, já to prostě dělám tak, jak to cítím a neoznačuju se tak, nebo tak, pro mě je

zásadní ten obrat od nesmyslného nakupování a hromadění věcí, který jsem vlastně nikdy ani nepotřeboval, jenom mi to ten systém vštěpoval, že to tak je. Ten životní styl, co mě naplňuje, je prostě o přemýšlení dopředu a určitý odpovědnosti k životnímu prostředí, ale samozřejmě je to i sobecký, jasně, že myslím na sebe a na svoje zdraví, spoustu zdravotních problémů, co jsem měl dřív, teď dávám zpětně za vinu tý šílený toxicitě a plastům, kterými jsem byl obklopenej“ (Standa K. 11. 9. 2020). Na druhé straně informantka Lucie P., na rozdíl od Standy K., na svůj životní styl pohlíží mnohem více skrze konkrétní definované koncepty – v tomto případě Zero Waste a minimalismus, jejichž společnou fúzí vytváří svůj vlastní unikátní přístup k odpadu. „Já jsem se jednoznačně našla v Zero Waste a celkově minimalismu, snažím se tomu ten život přizpůsobit ve všech ohledech, ono to označení je takový matoucí, samozřejmě v dnešní době se nemůžeme dostat na úplnou nulu, to je utopie, to si nemusíme nalhávat, ale ta filozofie je v tom, zkusit se tomu co nejvíc přiblížit a zanechávat za sebou co nejmíň odpadu, to znamená aktivně to řešit, aby ten odpad vůbec nemusel vznikat a uzpůsobit tomu svou existenci na téhle planetě“ (Lucie P. 31. 8. 2020).

Jak nastiňují předcházející citace informantů Standy K. a Lucie P., tento alternativní životní styl zacházení s odpady, jenž se ukázal být praktikován oslovenými informanty, na základě získaných dat v rámci provedeného výzkumu, nelze souhrnně klasifikovat a označit jakožto jeden jasně vymezený konkrétní způsob života, který by se řídil striktně daným a vymezeným paradigmatem, jež by určovalo společné charakteristiky a pravidla v něm obsažená. Tento životní styl je informanty subjektivně označován spíše za životní filozofii, v níž se stal společným jmenovatelem odpad, do níž si každý jedinec, který se rozhodne alternativní cestou zacházení s odpady kráčet, promítá vlastní představy a hodnoty, přičemž u každého informanta je tato idea bezodpadovosti naplněna rozdílným obsahem a snaží si brát subjektivně to nejlepší z několika různých směrů a konceptů, jež stojí ve vzájemné blízkosti a vzájemně se prolínají.

2.2.1 Zero Waste: utopie nebo cesta?

Přestože alternativní životní styl zacházení s odpady praktikovaný oslovenými informanty nelze souhrnně klasifikovat a zahrnout pod jeden všeobjímající definovaný koncept, velmi často byl informanty zmiňován vzorec chování spojený s dodržováním některé ze zásad

přístupování k odpadu uspořádaných v pyramidě takzvaných Pěti R¹⁶, jež vychází z filozofie celosvětového konceptu Zero Waste. Světoznámá průkopnice konceptu Zero Waste, Bea Johnson jeho náplň z vlastní zkušenosti charakterizovala následujícími slovy. „*Je to různorodá snaha o snížení odpadu z domácnosti. Jde vlastně o změnu a zjednodušování zaběhlých rituálů, aby se z nich staly rituály nové, funkční a minimalistické, díky nimž neprodukujeme téměř žádný komunální odpad. Náš životní styl se snaží věci zjednodušovat a nalézat jednoduchá a přírodní řešení*“ (Johnson 2017: 41).

Potenciál tohoto konceptu, jenž bývá implementován v různých oblastech lidského počínání¹⁷, Palmer mimo jiné spatřuje úsilí o hledání řešení toho, jakým způsobem by mohly být všechny produkty a výrobní procesy postupně přetransformovány do takové podoby, v níž by neprodukovaly žádný odpad a mohly být znovupoužitelné (Palmer 2007).

V běžném životě může být ve veřejném prostoru pozorováno, s jakou kontroverzí bývá v případě diskuse na tento konkrétní koncept Zero Waste určitými členy společnosti pohlíženo, načež mě zajímal samotný pohled lidí, jež se určitou měrou s jeho idejemi sami identifikují. Informant Radim R. svůj pohled na koncept Zero Waste a hnutí kolem něj vytvořené popsal následovně: „*Zero Waste samotný já osobně vnímám jako takovou utopii spíš, něco jako vize komunismu, která taky, že jo, nebyla reálná, ale spíš takový přání, jakou by tu společnost chtěli mít, protože v dnešní době je za mě prostě nereálný dostat se k té myšlenky zero a neprodukovat vůbec žádný odpad, to by spousta mejch kamarádů asi nerada slyšela, ale tak ani ta Bea to zatím nedokázala a v té zavařovačce pořád něco má, takže za mě nemá cenu se trápit tím, že nejsem úplně bez odpadu, ale důležitý podle mě je, alespoň se tomu snažit přiblížit podle svejch možností a zamyslet se nad tím, co fakt nepotřebuju, nebo co*

¹⁶ Obrácená pyramida zásad „Pěti R“ vycházející z konceptu Zero Waste, je odvozena podle počátečních písmen každého z těchto pravidel v anglickém jazyce, které jsou uspořádány podle toho, na co by měl být z hlediska konceptu Zero Waste kladen největší důraz, přičemž toto uspořádání od prioritní základny po cíp pyramidy vypadá následovně: *refuse, reduce, reuse, recycle* a *rot* (Johnson 2013: 37). V českém jazyce se někdy objevuje jako zásada Pěti Z, jež vychází z počestěné verze ve znění: *zamítnout, zredukovat, zužitkovat, zrecyklovat* a *zkompostovat*. Pro účely této práce bude využívána kombinace obou označení vycházející z pojmenování jednotlivých fází zacházení s odpadem samotnými informanty, kteří se striktně nedrží pouze jednojazyčného označení.

¹⁷ Koncept Zero Waste bývá implementován také v průmyslových odvětvích, jejichž prostřednictvím se o něm poprvé dozvěděla Bea Johnson. „*Jednoho dne jsem v odborné literatuře narazila na termín zero waste, který označoval průmyslové praktiky. Představa nulového odpadu mě nadchla a stala se cílem celé rodiny, ke kterému jsme se den ode dne přibližovali*“ (Johnson 2017: 41).

můžu nějakým způsobem znova použít“ (Radim R. 8. 1. 2021). Ze slov informanta Radima R. je patrné, že koncept Zero Waste ze své podstaty s cílem neprodukovat žádný odpad, vnímá sám o sobě jako stoprocentně nedosažitelný a nenaplnitelný, avšak si z této myšlenky zacházení a přemýšlení o odpadu snaží brát inspiraci a podle svých vlastních možností se pokouší svou produkci odpadu omezovat, přičemž klade důraz na aktivní přemýšlení o skutečné potřebnosti daných věcí vedoucí k redukci jejich objemu v domácnosti a následnému předcházení vlastní produkce odpadu či v případě vstoupení materiální entity do života upřednostňuje její opakované využití nebo transformaci do jiné podoby¹⁸.

Informantka Šárka L. se během rozhovoru též často dotýkala některých z bodů vycházejících z pyramidy Pěti R, aniž by však explicitně odkazovala ke konceptu Zero Waste jako například informant Radim R. „*V tom, co doma teď už všichni děláme, je pro nás hodně důležité, řekněme spojení a souznění s přírodou, snažíme se o návrat k tomu původnímu, kdy jsme tady nebyli zavaleni tunami plastů a celkově zbytečnými věcmi, které vůbec nepotřebujeme, protože naši předci je taky nepotřebovali, i když žijeme v bytě, tak támhle máme vlastní kompost, bez toho už si to neumím představit, s dětmi je to sice někdy těžké, ale rozhodně přemýšlíme, co jim koupit a co ne, samozřejmě nechceme být krkavčí rodiče, kteří nekoupí žádnou hračku, ale hodně s manželem řešíme, odkud a z jakého materiálu ty věci jsou, rozhodně nepodpoříme něco neetického, i když toho na nás z regálů kouká nejvíce a ty děti to pochopitelně chtějí, jenže je strašně důležité stanovit si jasné cíle a priority a těch se striktně držet a nejit přes ně, i když je to samozřejmě někdy hodně náročné a ty začátky nebyly lehké, to nebudu lhát“ (Šárka L. 30. 12. 2020). Ze slov informantky Šárky L. je patrné, že společně se členy své rodiny velmi inklinuje k přírodě, na kterou je v jejich domácnosti kladen velký důraz, jelikož svou cestou alternativního životního stylu usilují o návrat k tradičnímu způsobu života založeného na vzájemné harmonii s přírodou a navracení jejích zdrojů zpět do půdy, čímž dochází k naplnění podstaty její cykličnosti. Sosna a Brunclíková hovoří o přírodě jakožto o poskytovateli materiální opory k žití člověka, jenž ji pak následně přetváří a vytváří z různých částí přírody kategorie věcí, které jsou následně zařazeny do klasifikačního systému a začínají být jednotlivými aktéry vnímány jako hodnotné (Sosna, Brunclíková 2015: 6). Z uskutečněných rozhovorů a získaných dat vyplývá, že se informanti určitými zásadami plynoucími z pravidla Pěti R, které vychází z konceptu Zero Waste, často*

¹⁸ Proces transformace konkrétní materiální entity v jinou, sloužící k odlišnému účelu, než pro jaký byla prvotně vyrobena, býval často mými informanty označován zavedeným pojmem upcyclace, viz podkapitola 4.2 Z boty květináčem aneb Upcyclace materialit.

řídí, a to bez ohledu na fakt, zda se považují či nepovažují za osoby hlásící se k samotnému hnutí či praktikování životního stylu založeného čistě na tomto konceptu. Z tohoto důvodu považuji za žádoucí tyto zásady z pohledu samotných informantů jednotlivě rozebrat a přiblížit, jelikož jejich subjektivní vnímání a smýšlení o těchto kategoriích zahrnujících různé fáze zacházení s odpadem představuje nedílnou součást pochopení podstaty a nastalých změn v rámci jejich přechodu na alternativní životní styl zacházení s odpadem.

2.2.2 Refuse aneb Jak se naučit říkat věcem ne

Největšímu prostoru v rámci celé pyramidy se ne náhodou dostává právě kolonce zahrnující pojem refuse, jenž odkazuje a vyzývá k tomu, aby se jednotliví konzumenti nejdříve vědomě zamysleli nad tím, zda je nezbytné, aby si konkrétní materiální entitu osvojili a tím následně spustili cyklus vedoucí k vytvoření nového potenciálního odpadu. Odmítnutí konkrétního materiálního objektu totiž představuje nejdůležitější, ale zároveň také nejtěžší krok v rámci alternativního životního stylu založeného na vědomém uvažování nad vlastní produkcí odpadu. Bea Johnson však upozorňuje, že omezení spotřeby nezahrnuje pouze rovinu tržní směny založené na vědomém nakupování v obchodech, nýbrž poukazuje na nutnost omezení nepřímé spotřeby, jelikož člověk, jakožto konzument, začíná spotřebovávat již ve chvíli, kdy ze své schránky vytáhne obrovský reklamní magazín zatavený do plastové folie či si z konference přiveze igelitovou tašku plnou zbytečných reklamních předmětů (Johnson 2013: 38). Informant Petr H. hovořil o otázce odmítnutí materiálních entit jako o nejtěžším kroku při přechodu na alternativní způsob života zacházení s odpadem. *„Nejtěžší pro mě bylo a neříkám, že už jsem to překonal a jsem tam, jo, ale říct těm věcem opravdu striktní ne a tím nemyslím jenom něco si nekoupit nebo tak, ale když jsem se rozhodl jít tou cestou, tak je to se vším všudy, jo, a nastal tady velkej problém, když přišly narozeniny, svátky, Vánoce a různý takový příležitosti, kdy mě chtěl někdo dát dárek, jenže já jsem věděl, že jestli chci jít tou jinou cestou, tak ty věci prostě přijmout nemůžu“* (Petr H. 2. 9. 2020).

Informantka Lucie P. se též dotkla problematiky odmítání daru při snaze nepustit si do života nový potenciální odpad, čímž zpočátku vznikala řada konfliktů a nedorozumění mezi ní a dárci. *„Naši to nejdřív nesli myslím docela těžce, ona ta samotná změna toho životního stylu je těžká, ještě když jsem byla doma jediná, kdo něco takovýho dělal a pak jsem ještě přišla s tím, že nechci žádný dárky, to už to mezi náma bouchlo jako úplně. Jako já jim na jednu stranu rozumím, že to pro ně bylo všechno nový a rychlý, ale oni se mě vůbec nesnažili*

pochopit a měli mě spíš za spratka, co mu nejsou jejich dárky dobrý, kamarádky byly taky hrozně uražený, proč najednou nechci tady sadu fáčka, jako co si budem, taky jsem jich pár ztratila, ale nelituju toho ani trochu, teď mám v životě lidi, který to vidí jako já, a to je podle mě důležitý. Teď to máme tak, že dárky dávám v rodině jenom já jim a jsou to samozřejmě věci, se kterýma můžu být vnitřně v pohodě a navádím tak trochu naše na tu svoji cestu.“ (Lucie P. 31. 8. 2020). Na nastíněnou konfliktní rovinu mezi Lucií P. týkající se přerušení cyklu přijímání darů ze strany informantky může být nahlíženo prostřednictvím myšlenek Marcela Mausse, jenž tvrdí, že „pokud si lidé dávají a oplácejí věci, je tomu tak proto, že si tím prokazují a oplácejí ‘úctu’ – a my bychom dodali – prokazují ‘zdvořilosti’. A člověk tím, že dává, dává i sebe, a to, že dává sebe, znamená, že ‘dluží’ – sebe i svůj majetek – ostatním“ (Mauss 1999: 97). Na základě informací z rozhovoru s informantkou Lucií P. může být vytvořený konflikt mezi ní a jejími blízkými uchopen jako situace, v níž byla potenciálním dárčům, kteří však sami dary od protistrany přijímají, zdánlivě upřena možnost svým darem druhé straně oplatit úctu a prokázat svou zdvořilost, jelikož „neoplačený dar stále staví toho, kdo jej přijal, do podřízeného postavení“ (Mauss 1999: 133). V případě informantky Lucie P. se však jedná pouze o zdánlivé neobdarování, neboť neobdržení a možnost nepřijetí hmotného daru představuje pro informantku dar v nemateriální podobě, jímž získává pomyslnou svobodu od myšleného odpadu a zároveň je jí darován pocit štěstí a radosti plynoucí z plnění svých vnitřních závazků ve vztahu k praktikovanému alternativnímu životnímu stylu zacházení s odpady. Rovina problematičnosti darů byla akcentována také informantkou Markétou S., která však na rozdíl od Lucie P. nepřistoupila k jejich úplnému odmítání, avšak pociťuje vnitřní rozpor v otázce ponechání si dané věci i přes její nevyužitelnost. „*Občas se to stane, že se pod tím stromečkem najde něco, co se nehodí, nebo už to mám a úplně nejhorší je, když u toho zrovna ten člověk je, tak to se mi těžko říká, to radši hraju nadšení, mám takový ten pocit, že když něco dostanu, tak je blbý to dát pryč, tím spíš, pokud je to od člověka, který je mi hodně blízko, ale snažím se to v hlavě mít nastavený tak, že ten, kdo mi ten dárek dal, už si svou radost užil v tu chvíli, kdy mi ho dával a tím mi předal i tu zodpovědnost a možnost volby toho, co s ním pak udělám“* (Markéta S. 8. 1. 2021). Ze slov Markéty S. je také patrné spojení darované materiální entity s jejím dárce, jež může v případě silných citových vazeb, které jsou nyní zhmotněné prostřednictvím konkrétního předmětu, působit jako bariéra pro neponechání si této materiality.

2.2.3 Reduce aneb Co ve svém životě skutečně potřebuji

Jelikož odmítnutí veškerých materiálních entit v životě jednotlivce působí i na samotné informanty v současném světě spíše utopickým dojmem, omezení vlastního spotřebního chování představuje další z důležitých pravidel, jímž se většina mých informantů v rámci svého alternativního životního stylu zacházení s odpady snaží vědomě řídit. Podle Informanta Tomáše A. představuje zredukování vlastní spotřeby mimo jiné také cestu k zastavení neustále se prohlubující ekologické krize, jíž lidstvo již několik let čelí. „*Myslím si, že ještě pořád máme jako lidstvo nějakou šanci ten průser, co jsme si nadrobili, nějak zvrátit, ale je fakt potřeba, aby se každé z nás zastavil a přestal s tím šíleným hromaděním věcí, který vlastně vůbec nepotřebuje a nikdy je doma třeba ani nepoužije, jo, ale tu výrobu tím prostě dál podporuje. A hlavně tady nejde jenom o ty věci, ale o konzum samotnej, jde i o energie a vodu, to všechno k tomu patří a jsou to spojený nádoby. Hlavně taky, když něco potřebuju, jasně, že taky něco k životu potřebuju, tak si vyberu nějakou ekologickou alternativu, kterejch už je tady spousta a ne, fakt není nutný si z nákupu přinést deset zbytečnejch pytlíků, nebo plastovej kartáček“ (Tomáš A. 10. 10. 2020). Zatímco informant Tomáš A. akcentoval především environmentální rovinu spotřeby a konzumního způsobu života, informantka Šárka L. kladla v otázce omezení a redukce vlastní spotřeby důraz především na využívání věcí z druhé ruky či služeb půjčoven¹⁹, což vede k podpoře myšlenky kolektivního sdílení předmětů, v důsledku čehož není nutné, aby jedna konkrétní materiální entita sloužila pouze jednomu aktérovi a docházelo tak ke shromažďování reálně nevyužívaných objektů. „*Hodně jsme se doma naučili opravdu si rozmyslet, co skutečně potřebujeme mít doma pod střechem a co naopak použijeme jednou nebo dvakrát ročně a není v tom případě potřeba ty věci pro sebe kupovat. A tím, že se nad tím takhle zamyslíme, vlastně ušetříme a můžeme ty peníze zase investovat do zážitků a výletů s dětmi. Ted' zrovna, že jsou ty Vánoce, tak tenhle stromek jsme taky nekupovali, ale je půjčený, a tím, že má tenhle květináč, tak ho vrátíme zase zpátky a on si bude v klidů dál růst a příští rok si ho zase někdo půjčí a nemusí se kvůli tomu vyrábět ty plastové hrůzy, co se ekologicky jenom tváří. To samé, když jedeme v létě pod stan, ten si taky půjčíme, na co ho budu mít doma a bude zabírat místo, když ho využijeme jenom párkrát**

¹⁹ Jedním z často zmiňovaných projektů podporujících myšlenku kolektivního sdílení věcí byla například pražská Knihovna věcí, jež se na rozdíl od specializovaných půjčoven nezaměřuje pouze na jeden konkrétní druh předmětů určených ke kolektivnímu sdílení. V rámci tohoto projektu je totiž možné zapůjčení široké škály věcí od hudebních nástrojů, náradí, hraček či stolních her, až po vybavení na kempování či různé sporty.

v roce, to samé lyže, brusle, v tomhle sdílení jsme se našli a už si neumím představit, že bychom všechny ty věci měli kupovat“ (Šárka L. 30. 12. 2020).

Standa K. se též řadí mezi podporovatele ideje sdílení věcí, přičemž jeho nejnovější zkušenost se zredukováním objektů ve své domácnosti plyne z prodeje svého automobilu. *„Zrovna velkej životní krok jsem udělal teď v půlce srpna, když jsem prodal svoje auto, když jsem si ho kupoval, tak jsem si taky myslel, že je to velkej krok, což asi jako pro mladýho kluka tehdy samozřejmě byl, ale to, že ho prodávám, je pro mě teď paradoxně mnohem šťastnější záležitost, protože jsem si došel k tomu, že to auto prostě nepotřebuju, udělám taky něco pro planetu a budu se taky víc hejbat, když se nebudu pořád jenom vozit v autě, takže těch výhod to má pro mě podstatně víc, než nevýhod a když bych ho náhodou někdy potřeboval, a to jsem teda zjistil, že je tady ve městě fakt výjimečně, když je tu tolik alternativ přemísťování, tak si ho jednoduše půjčím jako všechno ostatní, co tak často nepoužívám“ (Standa K. 11. 9. 2020).*

2.2.4 Reuse aneb Jednou a dost nestačí

Myšlenka opakovaného používání a maximálního možného zužitkování konkrétní materiální entity se v rámci komunity lidí praktikujících alternativní životní styl zacházení s odpady ukázala jako velmi efektivní cesta vedoucí k předcházení vlastní produkci odpadu. Eriksen otevřeně připouští, že vyhazování věcí a produkce odpadu představuje nedílnou součást naší společnosti, které se není možné žádným způsobem vyhnout. Proto bychom se neměli zaměřovat na otázky, jak se tohoto nejviditelnějšího vedlejšího efektu modernity úplně vyvarovat, nýbrž se zaměřit na možnosti smysluplného využití a zacházení s odpadem v jeho neustálém oběhu (Eriksen 2015: 132). V návaznosti na opakované používání materialit informantka Šárka L. akcentovala využívání znovupoužitelných věcí v domácnosti hned v několika oblastech každodennosti, přičemž byl její pohled obohacený i o zkušenosti se znovupoužitelnými věcmi z oblasti mateřství a péče o děti. *„Když jsem poprvé otěhotněla, tak jsem hodně řešila, jestli budu mít tu kapacitu v tomhle dosavadním životním stylu pokračovat, protože je samozřejmě něco jiného, když má člověk na starost jenom sám sebe a věnuje ten svůj čas dodržování těch svých vnitřních zásad a vyrábění různých eko věcí, tehdy to taky ještě tady nebylo tak populární a nic jako bezobalové obchody jsme tu zatím neměli, no a pak když se Dáda narodil, tak jsem hledala různé alternativy a způsoby, jak to dělat co možná nejvíc bezodpadově, takže jsme samozřejmě vedle pracích plen zkoušeli i bezplenkovku, co šlo, tak pořídit v kompostovatelné podobě jako třeba uchošťoury nebo ubrousky a pak dětská*

kosmetika, tam jsem se stejně jako u sebe snažila jít co nejvíc přírodní cestou a hodně jsem si toho vyráběla i sama“ (Šárka L. 30. 12. 2020).

2.2.5 Recycle aneb Když je barevný kontejner poslední volbou

Pojem recyklace během rozhovorů s informanty pokaždé zavdal vzniku rozporuplných emocí a nejednotných názorů. I když v pomyslné obrácené pyramidě zaujímá až předposlední místo, význam recyklace bývá v českém prostředí výrazně přeceňován a nadhodnocován, přičemž samotní informanti často uváděli, že tento pojem bývá také některými lidmi mylně užíván jako synonymum k ekologickému a udržitelnému životnímu stylu. *„Když jsem tenkrát někde řekl, jak se snažím žít a co všechno to obnáší, tak mi to jedna paní naprosto souhlasně odkejšovala, že ona tomu rozumí a ví, o co jde, protože ona přece taky třídí odpad a recykluje, že jo“ (Tomáš A. 10. 10. 2020).* Palmer však podotýká, že rozdíl mezi pouhou recyklací a myšlenkou nulového odpadu spočívá v její snaze nalézt řešení, jak eliminovat zbytečnou likvidaci, a především v myšlence přepracování nevhodných postupů a zbytečného plýtvání energií, což demonstruje na příkladu zachycujícím postup recyklace počínaje rozbitím skleněné lahve jejím vhozením do zeleného kontejneru, přičemž je následovně toto téměř bezcenné rozbité sklo přepravováno po celé zemi, aby následně bylo za využití velkého množství energie přetaveno, v další vzdálené továrně opět naplněno a v konečné fázi odesláno zpět na místo, kde to celé začalo. Do opozice je pak stavěna myšlenka nulového odpadu, v souladu, se kterou by byla tato skleněná lahev pouze znovu naplněna a její hodnota i funkčnost zůstaly s minimálním využitím energie plně zachovány (Palmer 2007).

I další informanti podobně jako Tomáš A. vyjadřovali svou zkušenost s přeceňováním významu třídění odpadu v rámci kontextu ekologicky odpovědného životního stylu s odkazem na opomíjení dalších procesů, jež musejí být do recyklačních snah zapojeny. *„Odpad již není homogenní kategorie odstraněná a odnesená pryč na neznámé místo, o které se dále nestaráme, ale naopak jsme nuceni pracovat na jeho třídění a ukládání v rámci rostoucí komplexnosti sběrných služeb, jež jsou samy o sobě choreografií rozdílných materiálů“ (Bulkeley, Gregson 2009: 921 in Becková 2014: 14).* Informantka Darina B. k problematice percepce konceptu recyklace v kontextu České republiky a její rétorické prezentaci uvedla následující. *„No jo, recyklace by byla super, kdyby to ovšem fungovalo tak, jak je nám to prezentovaný, že jak je skvělý, jak je na tom Česká republika dobře, jenže to by se do toho nesmělo započítávat všechno, co se do těch barevných kontejnerů hodí a je na tu třídící linku odvezený, jenže ve finále je to tak, že se naprostá většina věcí k té recyklaci ani nedostane a*

jsou normálně spálený ty věci, všechno, co je moc velký, barevný, ty technologie prostě na to nejsou, tak nevím, proč by to mělo bejt furt prezentovaný jako něco skvělýho, že jak hrozně Češi recyklují, to pak každej odbyde tím, že to hodí do žlutýho a maj ještě dobrej pocit“ (Darina B. 9. 9. 2020).

2.2.6 Rot aneb Návrat ze země zpět do země

Poslední část obrácené pyramidy zaujímá odkaz na zkompostování veškerého biologicky rozložitelného odpadu, čímž dochází k uzavření jednoho cyklu, přičemž tento organický materiál bude opět navrácen na místo, odkud pochází. Informantka Šárka L. se domácímu kompostování věnuje již několik let a ve zbavení se biologicky rozložitelného odpadu i v městských podmínkách neshledává žádnou potíž. *„Jak už jsem říkala, bez kompostu si to už neumím představit, to je pro mě a moji rodinu takový základ v té naší životní filozofii, vracet organické věci tam, odkud pocházejí, my teda máme kompostérů doma víc, protože jenom v jednom to ty žížalky²⁰ nestíhají zpracovávat, co se u nás spotřebuje. Za mě to má jenom samé výhody, mám hnojivo na kytky, děti tím učíme, jak správně nakládat se zbytky z kuchyně, určitě to nesmrdí, jak někdo říká, to možná těm, co se o to neumějí správně starat, nebo tam dávají něco, co tam nepatří, ale jinak ani náhodou“ (Šárka L. 30. 12. 2020).* Informant Radim R. se mnou během rozhovoru sdílel zkušenost s komunitním typem kompostování, jež je určeno především lidem žijícím v bytových výstavbách, kteří doma buď nemohou, nebo nechtějí mít svůj vlastní malý kompostér. *„Já jsem nejdřív myslel, že bych zkusil kompost založit přímo doma, ale nakonec u mě vyhrála ta možnost nosit ho na takovej komunitní kompost, kterejch je teď po Praze fakt hodně, u nás ve Vršovicích jich je taky několik, funguje to tak, že je nás tam na jeden asi tak kolem třiceti, myslím, každej má hezky svůj klíč od toho a pak se i ten vzniklej kompost mezi nás dělí, prostě přijde mi to jako hodně dobrá myšlenka, která by mohla přitáhnout hodně novejšch lidí, kteří by ten odpad jinak hodili normálně do směsnýho a takhle se aspoň trochu to množství odpadu zase sníží“ (Radim R. 8. 1. 2021).*

²⁰ Informantka Šárka L. v souvislosti se žížalami hovoří o vlastním vermikompostéru, což je druh domácího kompostéru, který je typický především tím, že v něm kuchyňský bioodpad pomáhají kompostovat kalifornské žížaly.

2.3 Neživý, avšak plnohodnotný aktér (ANT)

Pro účely tohoto výzkumu, jenž je založen na neodmyslitelném vzájemném spojení a provázaných vztazích živých a neživých entit, jež nelze jedny od druhých z důvodu spolupodílení se na konstituci svého bytí a existence oddělovat, bylo nutné nalézt vhodnou teoretickou perspektivu, pomocí níž by tyto skutečnosti bylo možné postihnout a reflektovat. Vhodné teoretické zázemí a zároveň především nástroj napomáhající k dosažení vytyčeného cíle poskytuje perspektiva Actor-Network Theory, se zkratkou ANT, mezi jejíž nejvýraznějšího, avšak ne jediného, průkopníka a šířitele myšlenek patří Bruno Latour (Latour 1996, 1999, 2003, 2005) a za jejíž pomoci bude na entity nemateriálního i materiálního charakteru a jejich vzájemné vztahy v práci nahlíženo. V souvislosti s počátečním formováním myšlenek v rámci ANT sám Latour odkazuje k dalším osobnostem a spolupracovníkům (Callon 1984, Law 1986), jež přispěli k ustavování pozice teorie aktérských sítí na poli bádání, formující se v rámci *science and technology studies* (Latour 2005: 10). Z jazykového hlediska Brož a Stöckelová v souvislosti s českým překladem ANT, pro který doporučují užívání názvu ‚teorie aktérských sítí‘, upozorňují na problematičnost méně vhodně zavedeného českého překladu v podobě ‚teorie sítí aktérů‘, jelikož „zavedený český překlad teorie sítí aktérů vede někdy k nedorozumění, že ANT hovoří o sítích složených z aktérů, což reprodukuje bipolární mikro-makro představy o povaze skutečnosti. ANT naopak rozvíjí koncept hybridní sítě-aktéra s podvojnou ontologií“ (Brož, Stöckelová 2015: 8). Tento přístup totiž reflektuje vztah živého a neživého, jakožto nedílnou součást lidských životů promítající se do všech směrů každodennosti, což v rámci zkoumaného alternativního životního stylu zacházení s odpadem napomáhá k odkrytí a sledování vazeb spolu se vzájemnými interakcemi jednotlivých aktérů v rámci konkrétních, neustále se transformujících aktérských sítí (Latour 2005).

Koncept teorie aktérských sítí, prostřednictvím něhož je nejen na odpad, ale na všechny (ne)materiální entity, jež se podílejí na konstrukci zkoumané sociální reality a vstupují tak do vzájemných vztahů v rámci alternativního životního stylu zacházení s odpadem praktikovaného oslovenými informanty, nahlíženo, bude využit především k analýze procesu transformace vazeb v rámci zapojených aktérských sítí po přechodu informantů k tomuto alternativnímu způsobu života zacházení s odpadem. Brož a Stöckelová hovoří o tom, že další klíčovou část konceptu z hlediska prosazované symetrie představuje vztahovost, jelikož zaměření na vztahy a vzájemná propojení je z hlediska ustavování subjektů, objektů, identit a entit v propojeních stěžejní (Brož, Stöckelová 2015: 14).

Podle Latoura (2005) je třeba v protikladu k sociologii zaměřené pouze na sociálně rozvíjet sociologii vztahů či asociací, jež předem „nerozděluje skutečnost na nesouměřitelné říše (sociálního, fyzikálního, biologického), z nichž by si jednu nárokovala a s dalšími zacházela jako s danostmi. Klíčovým motivem důrazu na propojení a vztahy je antiesencialismus a procesuální povaha skutečnosti. Nejde přitom o přístup, který by popíral stabilitu, trvalost či dokonce univerzálnost věcí a jevů. Jde nicméně o to, ukazovat je jako výsledky specifických procesů, jako vlastnosti dosažené. Procesy jejich dosahování tak musejí být předmětem popisu a analýzy“ (Latour 2005 in Brož, Stöckelová 2015: 14).

ANT v rámci zkoumané problematiky zacházení s odpadem představuje nástroj, skrze který je možné propůjčit hlas nejen lidem, ale všem plnohodnotným (ne)živým aktérům, kteří nepředstavují pouze pasivní součást a vedlejší produkty lidských životů, ale promlouvají k nám z pozice jejich (spolu)tvůrců a neodmyslitelných součástí – ať už se jedná o samotný odpad a jiné každodenní materiální entity, kompost a žížaly, bezobalové obchody, osvojené dovednosti, legislativní procesy, či společenské události, jež stojí ve vzájemných vztazích, a každý z nich disponuje určitými možnostmi, vlastní „agency“. Tato vzájemná spojení je potřeba neustále formulovat, ovlivňovat a redefinovat.

Myšlenky Bruno Latoura v rámci teorie aktérských sítí směřují k neoddělování jednotlivých aktérských sítí, jelikož důležitý bod představuje právě pohled skrze tyto jednotlivé sítě, jež neustále stojí ve vzájemných vztazích. Díky symetrické ontologii, kterou Latour ve své teorii prosazuje, může být jakákoli zapojená entita nahlížena jako rovnocenný aktér, který se během své existence postupně stává součástí několika aktérských sítí, skrze které je možné vzájemný vztah subjektu a objektu sledovat a formulovat. Latour v souvislosti s neživými aktéry dále hovoří o hybridech či kvaziobjektech, jejichž ontologický status prochází v důsledku vyjednávání, interpretace či překladu neustálou změnou a zároveň se tyto hybridní objekty prolínají do různých sfér lidského života (Latour 2003: 117-120). Na základě tohoto přístupu se v roli hybrida ocitá i odpad, který pronikl do několika různých oblastí našeho života, ve kterých se stává předmětem zájmu. Tošner v souvislosti s hybriditou odpadu hovoří o jeho prolínání do ekonomiky, práva, vědy, morálky, politiky či lékařství. Koneckonců odpad dávno není problémem pouze technickým z hlediska jeho odklizení, stejně tak se dotýká politiky, jelikož zajištění pořádku je úkolem a zájmem komunálních politiků, stal se také aktérem v ekonomické sféře, jelikož jeho odklizení představuje velký byznys, jeho problematice se rovněž věnuje právo, přičemž legislativa jasně definuje, za jakých podmínek a kam je možné odpad ukládat, nemíjí ani oblast vědy, která hledá řešení

ohledně externalit v podobě nežádoucí toxicity, či se promítá v oblasti morálky, kdy lidé řeší otázky třídění odpadu a zodpovědné nakupování (Tošner 2007: 1).

V současné době můžeme rovněž v souvislosti s environmentálními problémy pozorovat, jak moc naše životy materiální entity ovlivňují, přičemž je patrné, že mnohdy mohou stát v roli strůjců našich lidských problémů²¹, tudíž by objekty a subjekty neměly být vnímány dichotomicky, avšak pozornost by měla být obrácena ke zkoumání jejich vzájemné vztahovosti. Na zboření duality objektu a subjektu poukazuje ve svém díle antropolog Daniel Miller, jenž staví do popředí myšlenku, že jedno bez druhého nemá význam, jelikož jsou objekty a subjekty ve vztahu vzájemného propojení a zároveň dochází k jejich vzájemnému utváření²² (Miller 2010). Rödiger uvádí, že Miller v souvislosti se vzájemným utvářením objektů a subjektů „používá Hegelův termín objektifikace, jímž odkazuje na vytváření lidí skrze věci. Ve své teorii materiálního světa vnímá objekty jako samostatné aktéry, kdy vytváření objektu a subjektu či dané věci a jejího uživatele je vzájemné“ (Rödiger 2012: 49). Tyto nastíněné, vzájemně se prolínající koncepty nahlízející sociální realitu ve vzájemném vztahu s materialitami, jsou v práci využity jako stěžejní perspektivy, pomocí nichž jsou vzájemné vztahy věcí a lidí formulovány.

²¹ Například informant Standa K. během rozhovoru hovořil o toxicitě a vlivu plastových obalů na zdraví.

²² Viz podkapitola 3.3 Materiality utvářející životní styl.

3 NA CESTĚ K BEZODPADOVOSTI

Tím, co mě na cestě antropologického poznání vždy fascinovalo nejvíce, jsou právě lidské příběhy, které v sobě ukrývají jedinečné životní cesty a okamžiky, do kterých mi bylo umožněno prostřednictvím terénního výzkumu nahlédnout. Narativní vyprávění informantů, zaměřené na jejich subjektivní vnímání vlastní cesty přechodu směrem k novému alternativnímu způsobu života zacházení s odpadem, bylo nápomocné k odhalení komplexního procesu změny zachyceného na několika úrovních a dotýkajícího se různých rovin lidské každodennosti.

Důvody, které vedly informanty k přehodnocení svého dosavadního životního stylu a vydání se cestou alternativy, odkazují u každého z informantů směrem k některému významnému a signifikantnímu okamžiku života, jenž byl označován jako pomyslný bod zlomu, od kterého se změna začala postupně odehrávat. Na takto započatou fázi transformace dosavadního životního stylu informantů v alternativní způsob života založený na vědomém omezování vlastní produkce odpadu, může být v tomto bodě pohlíženo jakožto na pomyslný přechodový rituál, přičemž Arnold van Gennep podotýká, že „člověk je synchronně nebo postupně zařazován do rozličných příhrádek a při přecházení z jedné do druhé, má-li se přidružit k lidem zařazeným do jiné příhrádky, musí ode dne narození po den skonu procházet obřady, které se často liší podobou, ale mají stejný mechanismus. Někdy stojí jedinec sám před všemi skupinami, někdy je jakožto člen určité skupiny oddělen od skupin ostatních“ (van Gennep 1996: 173). Započatá životní změna, prostupující do života jednotlivců na dílčích úrovních jejich každodennosti, s sebou přináší postupnou transformaci dosavadního sociálního statusu založeného z hlediska vlastní produkce odpadu na příslušnosti k majoritní skupině konzumentů směrem k alternativní, minoritní menšině, jež sdílí jedinečný soubor praktik pro tuto sociální skupinu charakteristických. Kabele v případě sdílení společného světa a dění více účastníky hovoří o intersubjektivitě, jež je a priori založena na hrových rámcích a jim vlastních porozuměních, na sdílených dovednostech konstruovat tuto intersubjektivní realitu, která je založená na skutečnosti, že je účastníky dění přijímána jako samozřejmá a je jimi zjednávána a posilována dohodami. Jako taková se vyznačuje proměňujícími se sociálními vztahy mezi osobami v rámci sociálních sítí a sociálních útvarů (Kabele 1998: 367).

Informanti se během rozhovorů dotýkali také několika chronologicky prožívaných fází, vyznačujících se různou měrou intenzity prožívání změny, kterou v rámci své transformace životního stylu pociťují, přičemž trvání těchto fází dle výpovědí informantů

koresponduje s určitými časovými úseky, odvíjejícími se od doby, po jakou je konkrétním informantem alternativní životní styl zacházení s odpadem praktikován²³. Pozorovaná, obecně rozšířená a panující představa o motivacích k praktikování tohoto životního stylu založených především na environmentálních důvodech, se ukázala být druhotná. Ekologickým kolektivním zájmům byly v počáteční fázi motivace k přechodu na alternativní životní styl nadřazeny zájmy na úrovni jednotlivce, i za předpokladu, že environmentální motivace byly též přítomné.

Následující kapitola bude zaměřena na konkrétní dílčí aspekty z každodennosti informantů, jež se na základě uskutečněných rozhovorů a zúčastněného pozorování ukázaly být stěžejními z hlediska transformace životního stylu informantů za využití perspektivy nově vzniklých spojení a vazeb v rámci zapojených aktérských sítí v závislosti na individuálních praktikách každého informanta.

3.1 Bezobalové nakupování

Koncept bezobalového nakupování se ukázal být ze strany informantů pro jejich praktikovaný alternativní životní styl zacházení s odpadem stěžejním pilířem, jelikož se od něho odvíjejí další praktikované činnosti a mnohdy stojí v roli strůjce pohybových trajektorií informantů, kteří mu uzpůsobují a strategicky plánují svůj pohyb v konkrétním čase a prostoru. Už samotná idea bezobalového nakupování s sebou přináší požadavek na vytvoření a osvojení široké škály nových praktik nezbytných k jeho realizaci. Nákupem bez obalu na sebe informanti nově přejímají odpovědnost k nutnému zajištění vlastních obalů a nádob potřebných k uskutečnění samotného nákupního procesu, jenž se na těchto materialitách stává bezpodmínečně závislým. Tento nově vzniklý požadavek na zajištění vlastního obalu, vytvořený u informantů v rámci jejich transformace dosavadního životního stylu, byl u dřívějších nákupních návyků z hlediska kompetencí naplňován ze strany běžného prodejce (tj. ve většině případů klasického supermarketu), který byl za zajištění zboží opatřeného obalem zodpovědný, přičemž konzumentům v tomto ohledu nestála v cestě žádná bariéra, jež by znemožňovala spontánní nákup bez potřebného dílčího vybavení.

Informantka Darina B. hovořila o postupném osvojování bezobalového nakupování v začátcích jejího nového životního stylu v souvislosti s nutnou fyzickou přítomností a zapojením nově potřebných materialit, jejichž fyzická vzdálenost informantce zabraňuje

²³ Viz podkapitola 3.4 Omezování produkce odpadu v čase.

v provedení nákupu. „Ty začátky pro mě byly docela složité, protože dřív jsem byla zvyklá z práce zalítnout někam do supermarketu, rychle tam naházet všechno, co jsem si tehdy ještě myslela, že potřebuju a bylo to, žádný sklenice a sáčky jsem s sebou nemusela nosit a hlavně na to myslet, protože já jsem hlava děravá a několikrát se mi stalo, že jsem to všechno nechala doma a prostě nenakoupila, za blbost se holt platí, no, a párkrát zapomenout a být o hladu, mě hodně rychle naučilo plánovat a myslet na to“ (Darina B. 6. 10. 2020). Na vlastní obaly, jež v případě oslovených informantů představují především skleněné uzavíratelné sklenice a látkové pytlíky, může být pohlíženo jako na aktéry vyjednávající existenci konceptu bezobalového nakupování, skrze něž je informantům umožněno manifestování svých hodnot v rámci praktikovaného životního stylu, avšak v závislosti na tom, kde se právě nacházejí, se mohou rázem stávat aktéry, jež provedení nákupu v bezobalovém nákupu dokážou znemožnit. Informantka Olivie C. prozradila, že v jejich Obchodě B2 záměrně neposkytují možnost zakoupení zboží do papírového sáčku v případě zapomenutí vlastní nádob, jako například některé ostatní bezobalové obchody, jelikož v tomto kroku spatřují přínos především z hlediska vidiny rychlejšího osvojení nově potřebných kompetencí pro bezobalové nakupování. „My ty pytlíky neprodáváme záměrně, protože to podle nás má úplně opačný efekt, než bychom chtěly, ti lidé si na to zvyknou a budou někde vzadu mít zafixovaný, že si ty svoje obaly prostě můžou zapomenout a ten sáček si pokaždé koupí a nedonutí je to dávat si příště pozor, jenže tohle je z hlediska naší filozofie, kterou chceme šířit, prostě špatně, no“ (Olivie C. 3. 2. 2021).

Zákazníci Obchodu B1 mají naopak možnost zboží nakoupit i v případě, že si vlastní obaly zapomenou, jelikož Obchod B1 disponuje takzvanou bankou sklenic, které mohou být v případě potřeby bezplatně zapůjčeny, přičemž neustále cirkulují mezi jednotlivými domácnostmi zákazníků a Obchodem B1, do kterého se v případě skončení jejich potřeby u konkrétní osoby zase zpět vracejí. Někdy se může stát, že se do obchodu z nějakého důvodu původní zapůjčené sklenice vrátit nemohou, což však neznamená, že bych jich stále nebyl dostatek. „Musím se přiznat, že jednou, to jsem měl fakt den blbec, to už viselo ve vzduchu prostě, a zrovna jsem byl na cestě do Obchodu B1 a šel vrátit sklenice, co jsem si minule musel půjčit, takže jsem měl prostě totálně narvaný tašky, když jich tam bylo dvakrát tolik a jako na potvoru jsem skoro před vstupem brknul o nadzvedlou dlážku a všechny ty sklenice jsem tam rozbil. Takže bylo po nakupování, protože další jsem si fakt radši ten den půjčovat nechtěl“ (Standa K. 11. 9. 2020).

Obrázek č. 2: Bazar prázdných sklenic v Obchodě B1

Zdroj: Archiv autorky práce

Bezobalová prodejna sama o sobě, tak, jak je zákazníky běžně využívána, představuje na první pohled samostatnou jednotku, jež informantům napomáhá k dosahování cílů v omezování vlastní produkce odpadu. Latour je však zastáncem přístupu, v němž hrají v rámci zprostředkování mezilidských vztahů nezastupitelnou roli technologie, přičemž dochází k jejich vzájemnému vyjednávání mezi lidmi, institucemi či organizacemi a není možné pochopit, jak společnosti fungují, aniž bychom pochopili, jak rozličné technologie formují náš každodenní život, k čemuž je nezbytné odvrácení pozornosti pouze od lidských aktérů. Pokud chceme věnovat pozornost tomu, jakou funkci plní určitý neživý aktér v podobě materiální

entity, stačí si představit, co by lidé či jiní aktéři museli dělat, kdyby svou funkci plnit přestal (Latour 2008: 151-155). Za možností předcházení produkci odpadu prostřednictvím nakupování v bezobalových prodejnách se tak ukrývají dílčí technologie tvořené vlastními aktérskými sítěmi, které zůstávají mimo zorné pole pozornosti lidských aktérů do té doby, než přestanou fungovat způsobem, na jaký doposud byli zvyklí, přičemž vyvstává potřeba jejich opravení či nahrazení. Parikka ve svém pojednání o technologiích hovoří po vzoru Latoura (1999) o takzvaných černých skříňkách, jež jsou konstruovány jako přístroje, které jsou uživateli používány, aniž by jim bylo rozuměno. Neporozumění zde zapříčiňuje fakt, že jsou tyto objekty tvořeny systémem, který není technicky přístupný a srozumitelný, čímž se dané technologie stávají v momentě svého rozbití nepoužitelnými, jelikož nejsou tvořeny součástkami, jež by byl jejich uživatel schopen sám opravit, a tudíž často bývají pouze likvidovány (Parikka 2020: 183-184). Je-li na bezobalovou prodejnu pohlíženo prostřednictvím perspektivy vlastní aktérské sítě zahrnující dílčí technologie a vybavení prodejny, skládající se dále ze svých vlastních aktérských sítí, na světlo vystoupí hned několik pomyslných černých skříňek, bez nichž by byl provoz prodejny značně omezen, nebo dokonce úplně znemožněn.

Během zúčastněného pozorování v Obchodě B2 jsem měla možnost být svědkem toho, jak jedna taková černá skříňka z ničeho nic zastavila chod celé prodejny. Pomyslnou černou skříňkou v rámci aktérské sítě bezobalového obchodu se stala digitální váha, která je pro chod takovéto prodejny naprosto zásadním elementem, jelikož nejen určuje gramáž a tím zároveň i cenu zakoupeného zboží, ale již v samotném začátku nákupního procesu slouží zároveň k zaznamenání tíhy obalů, které si zákazníci na zboží přinesli, jež jsou na konci nákupu zase odečteny od celkové hmotnosti. „*No, tak to je v pytli, to můžeme rovnou zavřít, protože bez váhy tu být nemůžeme, vidíš to, stačí, když přestane spolupracovat technika, a jsme z minuty na minutu nahraný*“ (Oldřiška C., terénní deník). Reakce Oldřišky C. na nově vzniklou situaci ukazuje, že materiální entity, kterými jsme v naší každodennosti obklopeni, nejsou pouze pasivními objekty přihlížejícími sociálnímu dění kolem, ale naopak stojí v roli plnohodnotných aktérů, kteří mají moc svým jednáním sociální realitu utvářet a měnit. Přestane-li některý z aktérů (váha) sdílet společný záměr (fungování Obchodu B2) s ostatními aktéry v rámci sítě, do které je zapojený (Obchod B2), může se tato síť začít hroutit. Z perspektivy ANT lze pohlížet i na další dílčí vybavení a technologie nezbytné k fungování obou prodejen – Obchodu B1 a Obchodu B2, jako jsou například násypníky jednotlivých

potravin²⁴ či v případě Obchodu B1 barely se stáčenou drogerií a různé dávkovací nádoby, jež jsou složeny z dílčích částí, bez kterých by neplnily svou funkci. Jak uvádí Parikka, pohled na dílčí části komplexních objektů je v rámci teorie aktérských sítí označován výrazem punktualizace, přičemž tento pojem blíže odkazuje k procesu, během něhož se z jednotlivých součástí stává jediný komplexní systém, jenž je nyní možné používat jako jediný objekt sloužící ke konkrétnímu účelu (Parikka 2020: 183). Pohledem opačného procesu, tedy depunktualizace²⁵, bychom například v případě barelů, v nichž Obchod B1 prodává stáčenou drogerii, získali dílčí části, ze kterých je toto zařízení složeno – barel, víko, držadla, kohout na stáčení, vypouštěcí ventil, pojistka, trychtýř, a štítek s popisem a složením produktu. Avšak pouze až tyto všechny části poskládané dohromady tvoří komplexní systém, který dohromady funguje jako jeden objekt, jelikož samotný kohout na stáčení by bez ostatních aktérů postrádal v rámci sítě celého barelu smysl. Účelem této práce však není rozebrat vzájemně zapojené a vyjednávací aktéry na co nejmenší jednotlivé dílčí aktérské sítě. Na uvedeném příkladu jsem chtěla ilustrovat, jak zhroucení dílčí aktérské sítě může vést k přehodnocení vnímání jednotlivých aktérů jakožto jednoho homogenního celku.

²⁴ Viz příloha č. 1: Násypníky používající se k individuálnímu dávkování jednotlivých druhů suchých potravin.

²⁵ „Rozkládání objektů vzniklých procesem punktualizace na dílčí části označujeme jako depunktualizaci“ (Parikka 2020: 183).

Obrázek č. 3: Stáček nádoba na tekutý šampon v Obchodě B1

Zdroj: Archiv autorky práce

Bezobalové nakupování představuje pro všechny oslovené informanty primární způsob obstarávání potravin, ovoce a zeleniny a domácí drogerie, avšak kombinaci všech těchto komodit nenabízí ani Obchod B1 ani Obchod B2, tudíž je ze strany informantů nutné do svého nákupního rituálu zapojit i jiné aktéry. „Ovoce a zeleninu v Obchodě B1 nemaj, takže to za normální situace chodím v sobotu na farmářský trhy, kde je sice oproti Obchodu B1 narváno, ale maj to všechno čerstvý, od lokálních pěstitelů, mraky druhů, že nikdy nevím, co dřív“ (Lucie P. 31. 8. 2020). Farmářské trhy se ukázaly být informanty nejčastěji voleným prostředníkem, pomocí něhož se mohou v městském prostředí dostat k čerstvému ovoci a zelenině, u nichž je kladen důraz především na lokální původ. Vedle farmářských trhů byly z hlediska obstarávání ovoce a zeleniny zachyceny snahy o jistou formu soběstačnosti prostřednictvím vlastního pěstování za využití komunitní zahrady, které se těší velkému rozkvětu a jsou prostředníkem lidských setkání, o čemž vyprávěla informantka Markéta S.

„Já jsem totálně podlehla komunitnímu zahradničení a pěstování, protože jsem dál nechtěla kupovat něco, co si vlastně můžu vypěstovat sama a navíc mě to strašně baví a dost už jsem se toho jako pražačka s motykou naučila (smích), scházíme se prostě skvělá parta a plodí to pořád nový přátelství, to na tom zbožňuju, že když v tom bezodpadovém životě začnu dělat něco víc a vždycky jde víc, tak mi to do života přináší nový a nové lidi, co to viděj stejně, a to je prostě k nezaplacení“ (Markéta S. 3. 2. 2021). Informantka Markéta S. v souvislosti s přechodem na alternativní životní styl zacházení s odpadem získala vazby na novou aktérskou síť komunitního zahradničení v níž dochází k vyjednávání mezi kompetencemi a znalostmi pěstování, náradím, spoluzahradníky, městem, legislativou, zeleninou, vodou a mnoha dalšími aktéry a jejich dílčími sítěmi, kteří sledují společný cíl komunitního zahradničení. Z hlediska snahy o jistou formu potravinové soběstačnosti, byla vedle komunitního zahradničení Ninou Š. otevřena také otázka komunitou podporovaného zemědělství, zkráceně KPZ²⁶. „Já vnímám zemědělství, teda to klasický špatný, jako spouštěč spousty environmentálních problémů, už několik let podporuju lokální kápézetky a zároveň mám v plánu mít svou vlastní a být ten farmář, takže tohle je teď velká součást mého současného a snad i budoucího života, dává mi to velký smysl, chci pěstovat zeleninu, ale zároveň vím, že nikdy nechci pěstovat třeba obilí a řešit to všechno úplnou soběstačností.“ (Nina Š. 11. 6. 2021).

3.2 Oblékám se do férovosti, ne do odpadu

Název této podkapitoly koresponduje se slovy informantky Dariny B., jež nejvíce ze všech informantů akcentovala své současné vnímání a transformaci role, kterou v alternativním životním stylu zacházení s odpadem hraje právě oblečení. Specifické oblečení se zde stává nově zapojeným aktérem a pro informantku Darinu B. představuje nástroj, skrze něhož je schopna vyjádřit své vnitřní hodnoty a přesvědčení, přičemž je z její strany kladen velký důraz na etiku. „No, není to tak, že bych si na sebe vzala cokoli, sekáče jsou určitě super alternativa, ale pro mě to vnitřně prostě není ta cesta, já si osobně zakládám na tom, abych tím, co nosím vysílala určitou message, a to prostě s tričkem z Háemka na sobě, i když ze sekáče, prostě nejde, jo. Já to mám vnitřně nastavený tak, že nosím jenom kousky, který vím,

²⁶ Sociální a kulturní ekolog Jan Valeška označuje stav českého průmyslového zemědělství za dlouhodobě neudržitelný, přičemž hovoří o jedné z možných alternativ, kterou je komunitou podporované zemědělství – KPZ. Tento model podle něj však nemá ambice stát se univerzálním principem, ale ve veřejné podpoře malých zemědělců, kterou lidé vyjadřují svůj záměr ke změně, spatřuje velkou transformační sílu (Valeška 2019: 17).

jak vznikly, jsou etický, veganský, mají přidanou hodnotu, vlastně si přímo vybírám, koho konkrétního tím podporuju, většinou už se i známe, hodně chodím třeba do Etik Butiku na Rašínovo, pak určitě Nila, nebo jsem vždycky něco pořídila taky na Slou Days, ale těm to letos bohužel korona spočítala“ (Darina B. 4. 9. 2020). Obchodní řetězce prodávající takzvanou ‚fast fashion‘²⁷ módu, byly informantkou označeny za místa, která před přechodem na nový alternativní životní styl patřila z hlediska nákupních preferencí mezi nejčastěji navštěvované. Tyto nákupy představovaly pro informantku jistou formu terapie, avšak po změně životního stylu byly vazby na aktérské sítě konkrétních řetězců přerušeny a nahrazeny. „Před těma čtyřma rokama, tak klasicky Háemko, Zara, Céáčko, Lindex a všechny tyhle hrůzy, to byl v podstatě můj druhý domov, teď se za to stydím, ale je to prostě tak, trávila jsem týdně nakupováním oblečení několik hodin, když jsem měla na nic náladu, tak jsem šla do Háemka a koupila si tam třeba pět zbytečnějších triček, který jsem si nikdy třeba nevzala, jenom jsem si kupovala ten dobrej pocit z toho nákupu, kterej stejně hned u kasy zmizel. Asi ale kdybych si tím neprošla, nebyla bych dneska tam, kde jsem a teď můžu fakt říct, že tyhle řetězce jsou místo, kam už bych fakt nikdy, nikdy v životě oblečení nakoupit nešla, teď už se oblékám do férovosti, ne do odpadu“ (Darina B. 9. 9. 2020).

Transformace životního stylu informantce Darině B. pomohla získat nové kompetence z hlediska zacházení s oblečením způsobem založeným především na vnímání širších souvislostí a přenesených významů, které jsou volbou konkrétního oblečení manifestovány. Švantner ve své práci hovoří o Latourově (1999) interpretaci sémiotického termínu inskripce, jímž je míněn obecný pojem, jenž odkazuje ke všem typům transformací, z nichž je konkrétní entita materializována v určitý znak či stopu (Latour 1999: 306–307 in Švantner 2020: 23). „Tato reinterpretace ilustruje právě Latourovu snahu zavést do deduktivně-racionalistické sémiotiky materiální objekty. Avšak Latour tak nečiní za pomoci naivního materialismu spočívajícího v zapojení externího referentu (‚věci o sobě‘), ale zavádí termín ‚cirkulující reference‘, kdy jde o překlad umožněný různými aktérskými sítěmi, který nezohledňuje pouze zapojení jejich syntakticko-narativních aspektů, ale i pragmaticko-materiálních. Jde tedy o transformaci věcí ve znaky a znaků ve věci, které [...] produkují cirkulující referenci“ (Latour

²⁷ Dle Ježkové je fast fashion neboli rychlá móda, charakterizována nejen rychlostí produkce, ale především rychlostí její spotřeby, přičemž se jednotlivé módní trendy dostávají z přehlídkových mol do obchodních řetězců po celém světě jen během několika málo týdnů, aby si je zde mohly zakoupit masy spotřebitelů (Ježková 2016: 23).

1999: 307 in Švantner 2020: 23). Důležitost komplexního etického přístupu při výrobě oblečení, jeho udržitelnost, ekologická stopa, lokálnost výroby, podpora lidí s konkrétními tvářemi prostřednictvím nákupu ‚fair trade‘²⁸ značek spolu s vnitřními hodnotami a přesvědčeními, jsou materializovány prostřednictvím zakoupení konkrétního výrobku, jehož užíváním a spojením s vlastním tělem dává nositel v rámci aktéřské sítě vznik cirkulující referenci.

Ostatní informanti ideu bezodpadového života v otázce oblečení zkoušejí řešit kombinováním strategií v rámci různých aktéřských sítí, pomocí nichž si tento druh materiality obstarávají. Hojně využívali především secondhandy, jež byly zmiňovány především v souvislosti s podporou nejednorázového přemýšlení v kontextu oděvního průmyslu, přičemž secondhandy byly stavěny do role prostředníka umožňujícího částečnou transformaci fast fashion v kýženou slow fashion²⁹. Cirkulace oděvů informantů však neprobíhá pouze v rámci zapojené aktéřské sítě second handů, nýbrž (zejména informantkami Ninou Š. a Gabrielou Z.) byly zmiňovány i takzvané swapy, o nichž Matthews a Hodges hovoří jako o unikátním fenoménu na poli spotřebních návyků, založeném na principu organizovaného setkávání jednotlivců za účelem vzájemné výměny oblečení, přičemž se zároveň tyto akce stávají novými sociálními prostory vytvářejícími komunity (Matthews, Hodges 2013: 83). Gabriela Z. během rozhovoru vzpomínala na svůj první navštívený swap v roce 2017, přičemž od té doby se swapy pro Gabrielu Z. staly pravidelně navštěvovanou akcí a představují pro ni z hlediska snahy o vlastní bezodpadovost plnohodnotnou alternativou k nákupu nového oblečení. Nina Š. se stala součástí sítě nejen swapů založených na výměně oblečení, ale pravidelně se účastní i takových, při nichž se vyměňují rozmanité materiality, jako jsou sportovní potřeby, knihy, obuv, dětské hračky, domácí potřeby a mnoho dalších. *„Ze začátku, když jsem se swapama začala, tak mi přišlo, že je to lidma vnímaný spíš jako, no, ta nemá peníze, musí si s někým měnit oblečení, ale postupně se to stalo spíš takový populární a hipsterský mi přijde, protože chodí čím dál víc lidí a čím dál víc jich je zapojených, už je*

²⁸ „Sociální regulace při výrobě textilií zahrnují standard Fair trade, tedy důraz na férovou mzdu a sociální podmínky pracovníků jak při produkci primárních materiálů, tak i při jejich zpracování“ (Ježková 2016: 54).

²⁹ „Slow Fashion vyznává v kontrastu s fast fashion jiný koncept výroby i užívání oděvů. V něm jsou si designéři, výrobci oblečení a zákazníci vědomi dopadů sociálních i environmentálních“ (Ježková 2016: 32). Z tohoto pohledu je transformací míněno zapojení fast fashion oblečení ze sacondhandů do jiného způsobu užívání za uvědomění si environmentálních dopadů.

potřeba hodně brigádníků, co ty věci všechny kontrolujou, perou oblečení a váží³⁰, minule říkala Maruška, že se otočilo přes osm tun oblečení a zbyla jedna, tak to mi přijde hezký, když se to pak dál distribuuje zase dál a ten cyklus pořád jede“ (Nina Š. 11. 6. 2021).

3.3 Materiality utvářející životní styl

Lidé z řad mých informantů, kteří se v životě vydali alternativní cestou nakládání s odpady, tento životní styl projektují v několika sférách své každodennosti a skrze různé materiální artefakty, které jejich životní styl utvářejí a zároveň ho dělají tím, čím pro ně samotné je. Z hlediska tohoto zkoumaného alternativního životního stylu zacházení s odpadem se v životech informantů objevuje široké spektrum materialit a jejich dílčích sítí, jež jsou s tímto způsobem života specifickým způsobem spojeny. V tomto směru můžeme hovořit vedle již zmíněného oblečení například o rozsáhlé škále znovu použitelných věcí, alternativách plastových výrobků, vermikompostéru a mnoha dalších objektech, které se navzájem s jejich uživateli spoluutvářejí. *„Pro mě je třeba typický, že mám vždycky u sebe takovou krabičku, někdo tomu říká poslední záchrany, ale u mě je to první a jediná volba, okoukal jsem to od Petra H. a teď už to mám pořád u sebe. Je to taková sada pro nás bezobaláky, jsou tam takhle tři látkový pytlíky, kdybych si zrovna vzpomněl, že chci jít něco spontánně nakoupit, tak abych nebyl limitovaněj tím, že u sebe zrovna nic nemám, pak klasicky plátěnou tašku, a ještě takovouhle kovovou lžičku, která je takhle dutá a může to teda být i brčko, všechno je hezky eco friendly, takže to je to, co mám pořád u sebe, bez toho už ani ven nechodím, člověk nikdy neví“ (Tomáš A. 10. 10. 2020).*

Zacházení s těmito věcmi konkrétními způsoby může být spatřováno jako specifický druh distinkce, přičemž Bourdieu podotýká, že určitá distinktivní vlastnost se stává zřejmou,

³⁰ Informantka Nina Š. v souvislosti s navštěvovanými swapy dále podrobněji popisovala úkony, které se před jeho započítím s oblečením provádějí. Zmíněné vážení oblečení před a po ukončení konkrétního swapu probíhá z důvodu nutnosti dalšího nakládání s oblečením, které po akci zůstane bez majitele, jelikož organizátoři nemají kapacity na jeho skladování. Tím, že lidé přinesou na swap oblečení, které už nechtějí, přesouvají na jeho organizátory odpovědnost za další nakládání s ním, které musí následně zajistit a zaplatit za něj – z toho důvodu je na swapech, které navštěvuje informantka Nina Š., vybíráno vstupné. *„On se ten vstup platí hlavně proto, že oni s tím pak musí něco udělat, když se to všechno nevyswapuje a co vím, tak se to pak distribuuje firmám, co mají ty textilní kontejnery, aby to bylo dál nějak využitý a zpracovaný a pořád tam byl ten cyklus, za komunální odpad se taky platí, že jo, a někdo těch tašek přinese fakt jako hodně“ (Nina Š. 11. 6. 2021).*

viditelnou a společensky průkaznou diferencí jediné za předpokladu, je-li vnímána někým, kdo je rovněž zapojen do dotyčného prostoru a je schopen diferencovat, jelikož vládne kategoriemi vnímání a klasifikačními schémata, jež mu toto rozlišování umožňují. Určitá diference se tady stává znakem distinkce pouze tehdy, když je na ni aplikován princip vidění a rozlišování, který je jakožto plod zapojení do struktury objektivních diferencí přítomen u všech činitelů. Z hlediska této perspektivy se tito aktéři pohybují ve specifickém sociálním poli, v jehož rámci jsou tyto distinktivní znaky rozlišovány a rozuměny (Bourdieu 1998: 17). Informant Petr H. hovořil o zkušenosti s podvojným vnímáním jeho specifické výbavy, kterou s sebou stejně jako Tomáš A. nosí v rámci svého bezodpadového životního stylu ve snaze o nejednorázovost, z hlediska kontextu dvou odlišných sociálních polí. „*Ona ta společnost těch běžných konzumentů, co to vůbec neřeší se na ty věci dívá úplně jinak, dobrý bylo když jsem si tu svoji káfézetku zkusil vyndat v běžném supermarketu, to jsem i pojal jako takový trochu experiment, jaká bude reakce okolí a jestli mi do toho něco nandají, to bylo ještě v době, kdy tady takové povědomí o bezobalovosti zase nebylo a koukali na mě jak na exota, co že to chci a lidi se zastavovali a kroutili hlavou, co ten blázen tady zkouší, vůbec nechápali nějaký širší souvislosti, proč to dělám. Stačí ale zajít do některého bezobalu a tam mě hned pochválí, jakou mám hezkou krabičku a hned budou všechny věci prohlížet a zjišťovat, co by se jim taky hodilo“ (Petr H. 2. 9. 2020).*

Ve srovnání s minulým životním stylem, jenž se u většiny informantů vyznačoval značným konzumerismem a materialistickým založením, je s přechodem na alternativní životní styl patrná změna ve vnímání materialit potřebných k životu³¹, k čemuž se vyjadřovala například informantka Nina Š. „*Ted'ka u mě byla kamarádka poprvé v novém bytě a říká, ty jo, já pokaždé, když přijdu do koupelny, tak poznám tvoji poličku, protože tam je prostě tak málo věcí (smích). Zjistila jsem, že toho spoustu nepotřebuju ať už z kosmetiky nebo oblečení a celkově mám těch věcí, i elektroniky a všeho oproti dřívějšímu hrozně málo, a přitom není nic, co by mi chybělo, nevím, proč jsem si dřív myslela, že toho tolik potřebuju“ (Nina Š. 11. 6. 2021). Svou vlastní zkušenost s odklonem od uspokojování potřeb prostřednictvím materiálních statků, které nepřinášelo pocit štěstí a naplnění, sdílela během jednoho interview i samotná Bea Johnson. „*S manželem a našimi dvěma syny jsme žili typický americký sen. Bydleli jsme ve tři sta metrů čtverečních velikém domě v Kalifornii, každý člen rodiny měl**

³¹ Například informant Standa K. hovořil o přehodnocení vlastní potřeby vlastnit automobil viz pododíl 2.2.3 Reduce aneb Co ve svém životě skutečně potřebuji.

svůj pokoj a šatnu, měli jsme pokoje pro hosty, garáž pro tři auta a šestadvacet židlí. Naši padesát pět litrů objemnou popelnici jsme každý týden naplnili i přesto, že jsme spoustu věcí recyklovali. Měli jsme vše, co jsme potřebovali a chtěli. Přesto v našem životě něco chybělo. Později jsme zjistili, že většinu věcí nepotřebujeme a že mít méně věcí znamená mít více času. Začali jsme se věnovat ekologickým tématům, studovali je a díky tomu jsme si toho mnoho uvědomili o naší spotřebě a zjistili, že pouhá recyklace není řešením“ (Johnson 2017: 40).

3.4 Omezování produkce odpadu v čase

Stejně, jako se u jednotlivých informantů liší signifikantní moment v životě, od něhož subjektivně započítí proces transformace životního stylu vnímají, liší se také následný proces jejich postupného zapojení do nových aktérských sítí a míra participace jednotlivých informantů v rámci konkrétních sítí. Transformace životního stylu, k níž se rozhodli mí informanti, vyžaduje zapojení nových struktur a vytvoření odlišných rituálů v různých oblastech každodenního života. Vzhledem k tomu, že se nový alternativní životní styl oproti předchozímu mainstreamovému vyznačuje především hledáním a vytvářením nových strategií, které umožňují informantům žít tak, aby produkovali co nejmenší množství odpadu, bylo nezbytné, aby tyto návyky byly dle individuálních potřeb hned v začátku formulované a osvojené. V každé oblasti každodennosti je pak možné pozorovat záměrně vytvořený habitus, jenž Bourdieu označuje jako „generativní a jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností. [...] Jsou nejen odlišné či odlišované, ale samy také odlišnosti plodí: uvádějí v činnost různé principy diferenciacce nebo užívají společných principů diferenciacce různým způsobem“ (Bourdieu 1998: 16).

Informantka Nina Š. v této souvislosti hovořila o své počáteční snaze co nejvíce omezit interakci v rámci dosavadních konzumních aktérských sítí, což se projevilo osvojením nových dovedností a vytvoření nových habitů. „*Ta první fáze v tom roce 2015 byla fanatická, to jsem neřešila nic jiného a žila jsem od rána do večera jenom tím, jak vymyslet nějakou další vychytávku, co by do toho života zapadala a pořád jsem hledala, jak ten život tomu uzpůsobit co nejlíp, přestala jsem skoro všechno kupovat, naučila jsem se šít a snažila jsem se hlavně o to, dělat si to všechno sama doma, zkoušela jsem snad úplně všechno, kosmetiku, čistící prostředky, lak na vlasy, zubní pastu, řasenku, to dopadlo teda katastrofálně a pak jsem zjistila, že i víc ekologické a ekonomické je si to normálně v bezobaláči koupit od někoho, kdo to vyrábí ve větším“ (Nina Š. 11. 6. 2021). Z výpovědi informantky Niny Š. je patrné, že*

v rámci nového životního stylu bylo nezbytné zavedení nových postupů za účelem obstarávání a používání věcí každodenní spotřeby, přičemž po experimentální fázi došlo postupem času k ustálení toho, která z těchto strategií se v rámci praktikovaného životního stylu osvědčila jako efektivní a které věci je naopak možné za předpokladu zachování vnitřního přesvědčení zakoupit v bezobalovém obchodě.

Mucha podotýká, že habitualizace typizovaných forem jednání tvoří rámec osobnosti člověka, v němž se určitý jedinec pohybuje způsobem, který si vytvořil a je pro něj typický. Všechny úkony mají určitý řád, který se však s měnícími se situacemi může proměňovat, avšak tyto změny neprobíhají náhle, ale dochází k nim postupně s ohledem na komplexitu těchto typizovaných jednání. Sociální skutečnost je pak v tomto případě výrazem smyslu, který se skrývá za zdánlivou změtu habitualizací a typizací lidských činností (Mucha 2000: 68). *„Nebylo to tak, že bych najednou doma vyházela všechno, co je plastové a neekologické, to by byl stejně z hlediska té bezodpadové filozofie nesmysl, takže to trvalo třeba několik týdnů nebo i měsíců, než jsem vypotřebovala normální šampon, co jsem měla rozdělanej a až pak jsem začala řešit, kde sehnat nebo se naučit vyrobit šampuk. U těch ostatních věcí to šlo postupně, to stejný se zubní pastou a tak“* (Lucie P. 31. 8. 2020). Informantka Lucie P. nečinila okamžitou změnu přerušením vazeb s materialitami, které získala prostřednictvím zapojení do běžných konzumních aktérských sítí, avšak proces transformace a typizované formy jednání byly postupně utvářeny a redefinovány.

Pro informantku Markétu S. představovaly prvotní změny v rámci nově typizovaných forem jednání, které byly uskutečněny v začátcích nového životního stylu, především snahu o nalezení a vytvoření vhodných strategií, jak co nejefektivněji zapojit nové nákupní praktiky do běžného života. Nezbytné bylo především vytvořit si ritualizovanou podobu obstarávání potravin, jelikož vyvstala nová potřeba nutnosti nošení vlastních obalů³². *„Mně to začalo hlavně u jídla, tím, že jsem si řekla, aha, od teď nebudu produkovat žádný odpad, tak to jídlo byla ta věc, co jsem musela začít řešit teď hned, protože to nepočká a jí člověk pořád, takže to začalo vyhledáním nejbližšího bezobalového obchodu a nakoupila jsem tam i do zásoby, což teď nedělám. Ale těžký ze začátku bylo opravdu na to pořád myslet a ty obaly s sebou nosit, musela jsem si najednou plánovat kam, a hlavně kdy pro jakou věc pojedu, protože dřív to*

³² O zvykání si na nošení sklenic a dalších vlastních obalů například hovořila také v podkapitole 3.1 Bezobalové nakupování informantka Darina B.

ještě taky nebylo tak snadný všechno sehnat, už nešlo popadnout rychle věci v supermarketu a než se to člověk naučí dělat automaticky a mít v tom nějaký systém, tak to není úplně snadný, teď už vím přesně co a jak a je to brnkačka a nemusím nad tím složitě přemýšlet“ (Markéta S. 2020). Na začátku procesu transformace životního stylu bylo nutné vytvoření ritualizované podoby každodenních činností, které ve srovnání s předchozím způsobem života informanti hodnotili jako více časově náročné. Jak uvádí Bourdieu, zvykové opakování určité činnosti neboli modus operandi postupem času přestává být vědomě praktikovaným zvykem, ale produkuje ritualizovanou podobu konkrétní činnosti, ze které se tím, jak byla doposud zvykově opakována stává opus operatum, tedy rituál stávající se normou pro to, jak se konkrétní věci mají dělat (Bourdieu 1977: 111). O fázi životního stylu, ve které již proběhla ritualizace a zautomatizování konkrétních kroků ve snaze o bezodpadový život, informantka Nina Š. hovořila jako o období, ve kterém se cítila být nejvíce ‚bezodpadová‘, jelikož už nebylo nutné nad konkrétními kroky přemýšlet, ale staly se žitou normou. „Potom v té další fázi, když už jsem si všechno osvojila a věděla, co a jak, tak jsem to pořád taky hodně řešila, ale už to nezabíralo tolik času a zároveň se i zvětšily ty možnosti, bylo víc bezobalových obchodů a širší sortiment, to byla fáze, kdy jsem byla nejvíc bezodpadová, protože jsem chtěla a zároveň už věděla, jak můžu být, no a postupem času si to sedlo a ten zájem jenom čistě o tu bezodpadovost klesl a stoupl zase zájem o nějaké jiné eko témata a hlavně teď je to pro mě něco, co jako dělám, je to pro mě automatické a už to není ta hlavní náplň, nepřemýšlím nad tím, dělám věci, co mi dávají smysl, je to velká součást mého života, ale už nepojmenovaná, taková ta věc, co člověk dělá přirozeně a nepřemýšlí nad tím“ (Nina Š. 11. 6. 2021).

Informantka Nina Š. v souvislosti se subjektivně vnímanou první fází své změny životního stylu hovořila také o konfliktech, které se změnou svých návyků mezi ní a rodiči ve společné domácnosti nastávaly. „S rodinou to byly asi největší spory, jako moji rodiče řekli, že to chápou, že to je dobrý nápad, že mě podpoří, ale rodičům to všechno dýl trvá, já jsem do toho šla takhle hned po hlavě a my jsme třeba s mamkou našily ty pytlíčky a začaly vyrábět prací prášek a spoustu věcí, ale mně to tehdy přišlo strašně málo a hlavně jsem nechápala, proč když třeba má ty pytlíčky, tak jak může přinést ten nákup jako v sáčkích a nebyla jsem schopná přijmout to, že na to zapomněla, když to čtyřicet let dělala nějakým způsobem, takže na začátku tam byly v tomhle dost spory, hlavně z mojí strany, protože jsem do toho byla taková hrozně zažraná a chtěla jsem, aby se všichni a všechno změnili hned a nechápala jsem, že nechápou, že ten odpad je fakt problém“ (Nina Š. 11. 6. 2021).

3.5 Posilování a oslabování vazeb v konkrétních aktérských sítích

Transformace životního stylu oslovených informantů se ukázala být postupným a proměnlivým procesem, který u žádného z nich neznamenal úplné přerušení vazeb v rámci *veškerých* konzumních aktérských sítí, do nichž byli doposud zapojeni. Oslabení či posílení dříve vytvořených spojení však dle získaných dat může ze situationalistické perspektivy záviset například na změně lokality či nově vzniklé události, která narušila či znemožnila jednání podle vytvořených habitů pro jednání v dané aktérské síti. Takovouto událost může představovat například cestování a s ním spojená změna prostředí, která má potenciál narušit stabilitu sítě, o čemž hovořila informantka Alena V. „*Na začátku jsem si to nastavila tak, že jsem si říkala, nebudu vyhazovat žádný odpad, nikdy v žádném případě, a to ani žádný, za který bych teoreticky nemohla, takže když jsem třeba byla u někoho na návštěvě, nebo jsem přespávala u kamarádů po nějaké party, tak když tam nebylo žádné bezobalové jídlo, tak jsem prostě jedla suchý chleba, i když jsem na to ostatní prostě měla hroznou chuť a lákalo mě to, to samé když jsme šli na puťák, tak jsem si byla schopná táhnout marmeládu ve skle, ale dneska už bych si klidně dala pomazánku v hliníkové vaničce, protože si myslím, že toho dělám dost a když je nějaká nestandardní situace, tak z těch svých nároků umím slevit“ (Alena V. 27. 11. 2020).*

Law (1986) hovoří o zájmech konkrétních sítí, kdy se vždy celá řada aktérských sítí pokouší vnutit svoji vlastní strukturu potenciálně nejistým či neurčitým entitám či si vypůjčit jejich sílu a zacházet s nimi jako s vlastními (Law 1986: 70-71 in Konopásek 1998: 92). Konzumní síť velkých supermarketů a hypermarketů se snaží především svou snadnou dostupností a dalšími strategiemi, jako jsou barevné reklamními letáky či velké slevové akce, lákat do své heterogenní sítě co nejvíce dalších aktérů, přičemž se tímto jednáním snaží zároveň co nejvíce oslabit síť konkurenční a z těchto nově vzniklých spojení získat co největší profit. Snadná lokální dostupnost, dlouhá otevírací doba a nenutnost nošení vlastních obalů z těchto konzumních řetězců činí pro většinu populace pohodlného a relativně rychlého prostředníka k nákupu, přičemž každý z těchto velkých obchodních domů vytváří svou silnou aktérskou síť, do které se prostřednictvím zapojení dalších aktérů snaží svou síť co nejvíce rozšířit a posilovat tak svou moc.

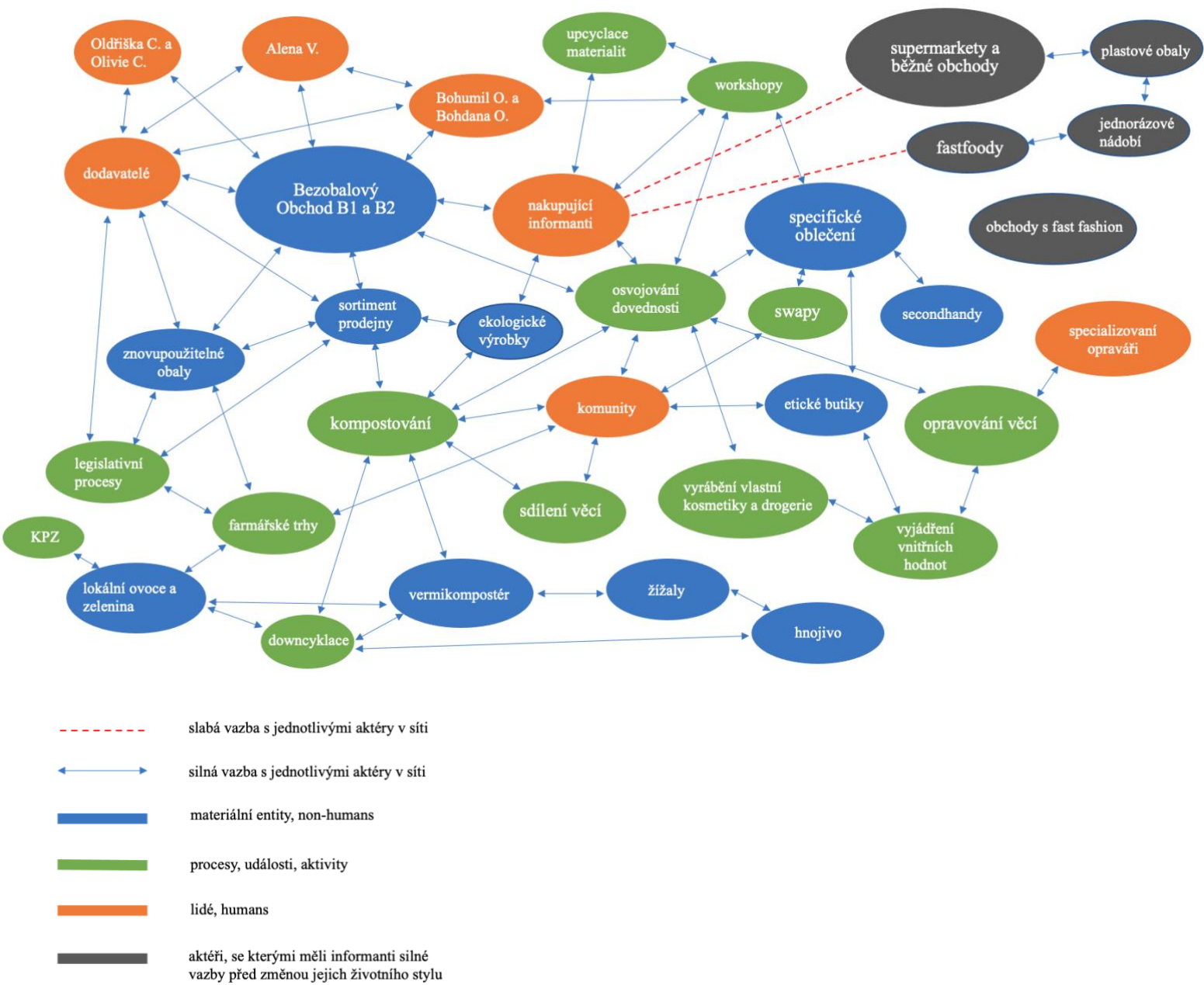
Informanti během rozhovorů uváděli, že nakupování v supermarketu pro ně nepředstavuje tabu³³, jako například nákup v obchodních řetězcích prodávajících fast fashion módu, avšak vazby a vzájemné interakce v rámci této aktérské sítě byly výrazně omezeny a bývají obnovovány pouze za výjimečných situací. „*Nikdy bych už nešla do fast fashion řetězce, ani ve výjimečné situaci, jako třeba fast food, jo, to si klidně dám ve výjimečný situaci, supermarket taky tam zajdu, když prostě není zbylí, ale určitě bych si už nekoupila žádné oblečení v Háemku nebo tak, jako u těch věcí každodenní spotřeby, tak tam už občas udělám nějakou výjimku, ale u tohohle, co můžu si to rozmyslet a nezávisí na tom, že teď hned něco potřebuju nebo umřu hladý, ty kompromisy nedělám*“ (Nina Š. 11. 6. 2021). Informantka Šárka L. zase sdílela svou zkušenost s obnovením interakce v aktérské síti supermarketu, k němuž došlo poté, co se v jejím životě objevil nový aktér, kterým byl její malý syn a jehož potřeby nyní byly nadřazeny zásadám v oblasti bezodpadovosti a nejednorázovosti. „*Já se fakt jako snažím na všechno myslet, všechno naplánovat a dělat si seznamy, když někam jedeme a nebudou tam takové možnosti jako tady v Praze, ale zrovna nedávno se mi stalo, že jsme jeli na výlet a zrovna jsem jako jediný zapomněla vzít pití pro malýho, takže to jsme sice neradi, ale do toho obchodu pro tu PET lahev s pitím došli, protože tohle už není jenom o nás a o tom, že si něco odepřeme, když to nebude v bezobalové nebo nějaké ekologické alternativě, ale co máme malýho, tak jsme už kolikrát museli udělat nějaký ústupky, který sice do našeho stylu života nezapadají, nejsou nám po chuti, ale Dádu nezajímá, že máma zapomněla pití a petky nekupuje, on má prostě žízeň a my to musíme vyřešit*“ (Šárka L. 30. 12. 2020). S příchodem nových aktérů do sítě, bylo v případě informantky Šárky L. také zapotřebí zapojení do nových aktérských sítí, jejichž participace na životním stylu informantky před příchodem potomka nebyla vyžadována³⁴.

³³ Informantka Darina B. též hovořila o tom, že už by nikdy nešla nakoupit do fast fashion řetězců. Viz podkapitola 3.2 Oblékám se do férovosti, ne do odpadu.

³⁴ Informantka Šárka L. o změnách v domácnosti a zapojení nových materialit po narození dětí hovořila také v pododdílu 2.2.4 Reuse aneb Jednou a dost nestačí.

Obrázek č. 3: Aktéřská síť, do které jsou informanti nejčastěji zapojeni po přechodu na alternativní životní styl

Zdroj: Autorka práce

4 PROMĚNY MATERIALIT V ČASE

Data nashromážděná během výzkumu ukázala, že rozmanité materiální entity a jejich aktérské sítě představují nedílnou součást alternativního životního stylu mých informantů hned na několika úrovních. Specifické zacházení s konkrétními materialitami v čase a následná transformace jejich významů a hodnot se proto staly dílčím výzkumným záměrem. Během sledování a zkoumání životní cesty věcí a odpadu, dochází u informantů ke střetávání se s různými transformacemi hodnot a významů, které tyto objekty pro dané lidi představují. To, co pro jednoho v danou chvíli představuje již plně zužitkovanou bezcennou věc určenou ke konečné likvidaci, se pro druhého naopak může stát cennou komoditou. „Věci při své cirkulaci procházejí různými režimy hodnot a mohou překračovat také kulturní hranice. Jejich význam a hodnota proto nejsou nutně stálé, adekvátní zkoumání věcí tudíž vyžaduje biografický přístup. Jinými slovy, antropolog musí sledovat životní historii věcí“ (Soukup 2017: 73). Arjun Appadurai obdobně jako Latour v otázce zkoumání materialit nabádá k přístupu ‚follow the actor‘, jelikož pouze tehdy je možné odhalit a interpretovat jejich skutečné významy, které se ukrývají v jejich formách, způsobech, jakými jsou používány a v jejich trajektoriích (Appadurai 1986: 5).

Důležitý bod při zkoumání životní cesty materialit představuje proces subjektivního vyhodnocení jednotlivce, v jakou dobu se rozhodne vyřadit danou věc ze svého užívání, čímž dochází k transformaci statusu užívané věci na odpad a materiální entita v tuto chvíli započiná rozdílnou dimenzi své existence. Ernst Gombrich se ve své knize *The Sense of Order* (1979) akcentuje obecný řád věcí a zaměřuje se na psychologii vizuálního vnímání, přičemž hovoří o vnímání věcí jako běžných do té doby, než se objeví nějaká forma odlišnosti, která upoutá naši pozornost, čímž začneme na danou věc nahlížet jinak, mimo dosavadní řád (Gombrich 1979). Oslovení informanti však v souvislosti s vnímáním materialit a posuzováním jejich funkčnosti používají subjektivně vytvořený klasifikační systém, který určuje, jak bude vypadat další zužitkování či přetransformování dané věci na entitu sloužící k jinému účelu. Konečná likvidace užívané materiality představuje teprve poslední krok, ke kterému je třeba přistoupit až v případě, kdy už žádné další využití dle informantů není možné. Informant Petr H. hovořil o subjektivním vnímání odpadu a postoji k materialitám, jež jsou zapojeny do jeho aktérské sítě následovně. „*V tom je právě ten rozdíl, v tom, jak to děláme a vnímáme my a ta většinová část populace, já ten odpad například vidím kolem sebe už v obchodě a vím, že si ho určitě nechci přinést domů, proto nakupuju jenom bez obalů, ale zase na druhou stranu vnímám ten rozdíl, že když už doma něco mám, tak to беру, jako kdyby to se mnou mělo zůstat*

na doživotí, takže to určitě při první příležitosti nevyhodím, jako to je dneska pro běžné lidi zvykem, že když se něco rozbije, tak už se ani nepomyslí na to, že by se to třeba mělo opravit, nebo upcyclovat na něco jiného“ (Petr H. 2. 9. 2020). Ze slov Petra H. je patrné jeho specifické nahlížení na odpad, jenž na rozdíl od běžných konzumentů spatřuje už ve věcech, které jsou teprve vystaveny v běžných obchodech se statutem nového zboží. Zcela jinak je však z jeho strany přístupováno k věcem, které už se staly součástí domácnosti Petra H. a jeho aktéřské sítě, přičemž je patrná snaha o využívání kombinací nejrůznějších strategií a postupů, pomocí nichž je dosahováno co největší možné životnosti a využitelnosti daných materiálů.

Každý z informantů uvedl, že se inspiraci pro co největší možné využití věcí v jejich životě snaží čerpat z co nejrozmanitějšího množství zdrojů, přičemž největší tok nových nápadů a kreativity spatřují především v kolektivním sdílení, ke kterému dochází v rámci jednotlivých komunit. Informanti, kteří jsou aktéry v aktéřské síti Obchodu B1, uváděli jako velmi přínosný zdroj inspirace k přetváření a zužitkování věcí zejména workshopy, které pod záštitou Obchodu B1 pořádají Bohumil O. a Bohdana O. „*Občas se snažím takhle na internetu něco najít, co by šlo ještě přetvořit a neznám to ještě, ale naprosto skvělý jsou v tomhle různé workshopy, co jsou v Obchodě B1, protože tam se sejdeme skvělá parta lidí, každý má jiné nápady, můžeme to společně sdílet, kdo co zase nějak jinak využil a ještě si to u toho rovnou vyzkoušíme. Byla jsem už na spoustě workshopů tady, dokonce jsme vyráběli i papír z kávový sedliny a takovýchle věcí, co by mě samotnou nenapadly, jindy je to zase víc zaměřené na přetváření oblečení a vyrábění doplňků z věcí, co už nemají využití“ (Markéta S. 3. 2. 2021).*

4.1 Opravit, ne vyhodit

Opravování rozbitých materiálních entit informanti hodnotili jako často využívanou strategii vedoucí k zachování původního ontologického statusu i hodnoty příslušného předmětu. Většina informantů hovořila o opravování či renovování věcí jako o kategorii činností, které běžnými konzumenty nejsou skoro vůbec praktikovány, přičemž za tímto jednáním většinové společnosti informanti vidí především ekonomické důvody. „*Vemte si dřív, jak to bylo naprosto běžný, že se věci opravovaly, ponožky zašívaly a ne hned vyhazovaly, mým prarodičům vydržely věci celý život a nikoho tehdy nenapadlo, že by se nějaká věc měla bezmyšlenkovitě vyhodit bez toho, aby se ji děda pokusil spravit nebo babička zašít, dneska to je všechno tak strašně dostupný a levný, že se to prostě nevyplatí, aby se něco pokoušelo spravovat, ale tohle je cesta do záhuby, to tady za chvíli budem tak zavalený a furt budem*

kupovat jenom novy věci“ (Radim R. 8. 1. 2021). Strebel, Bovet a Sormani v souvislosti opravováním materialit pojednávají o socio-materiálním světě, jenž vyžaduje neustálou spolupráci živých a neživých aktérů, jelikož rozbitím určité věci dochází k porušení normy, přičemž jejím opětovným opravením tito aktéři spravují i sociální řád (Strebel, Bovet, Sormani 2019: 25). Spravení dané věci je tedy možné vnímat jako prevenci produkce potenciálního odpadu, který bývá z pohledu běžného konzumenta „konceptualizován jako materiální entita, která stojí – nebo lépe řečeno spadá – mimo obecný řád věcí. [...] Jedná se o neužitečnou a nechtěnou část reality, kterou je vhodné vytlačit do prostorů, ve kterých již svou přítomností nebude narušovat chod lidské společnosti“ (Sosna, Brunclíková 2015: 6). Informanti, kteří o odpadu přemýšlejí jinak a v širších souvislostech, se jeho vzniku snaží na prvním místě především předcházet, jelikož vědí, že pouhým vyhozením tato nechtěná součást lidského bytí nezmizí a je dále zapojena do několika logistických i technologických procesů, které mají spoustu externalit spojených s neblahým vlivem na životní prostředí.

Opravování konkrétních materialit vyžaduje ze strany informantů osvojení potřebných kompetencí³⁵, přičemž zejména u technicky složitějších přístrojů bývá tento úkol přesunut do rukou odborníků ve specializovaných servisech. „*No, nejdřív jsem měla takový namotivovaný ambice, že si tu pračku přece zvládnou opravit sama, půjčila jsem si na to všechno nářadí, říkala jsem si, něco si k tomu nastuduju a bude to, že jo, jenže oni nejsou dostupný ani žádný materiály, jak výrobci nechtěj, aby se to opravovalo a rovnou se koupila nová, takže jsem to akorát rozšťourala a nakonec vzdala. Takovýhle věci, jako jsou spotřebiče, už rovnou nosím do servisu, ale věci, co nejsou technický, to si všechno opravuju doma*“ (Darina B. 9. 9. 2020). Rychlá produkce nových modelů za dostupné ceny spolu s nesnadnou dostupností dokumentací k jednotlivým technickým výrobkům, jsou aktéry, kteří se snaží o posílení těchto konzumních aktérských sítí vtažením dalších aktérů, kteří nemohou³⁶ nebo nechtějí danou technologii opravit.

³⁵ Informantka Nina Š. hovořila na straně 53 o tom, že se v rámci nového životního stylu naučila například šít. Viz podkapitola 3.4 Omezování produkce odpadu v čase.

³⁶ To, že výrobek nejde opravit, se v mnoha případech stává záměrem samotných výrobců, kteří chtějí, aby podkut po uplynutí dvouleté záruční doby přestal sloužit a zákazník ho raději nahradil novým modelem. Pavel Baroch uvádí, že by tomuto počínání ze strany výrobců měl být brzy konec, jelikož Evropský parlament přijal akční plán, podle něhož by lidé měli mít takzvané právo na opravu. To znamená, že každý výrobek by měl být v budoucnu opatřen digitálním štítkem, který bude poskytovat informace o jeho opravitelnosti a sociální či ekologické stopě, aby se zabránilo falešným marketingovým slibům. Celý plán si klade za cíl podpořit oběhové hospodářství a způsob výroby a spotřeby, který díky sdílení, pronajímání, opětovnému používání a opravování

Šmajš a Krob k ontologii technologií uvádějí, že s narůstající složitostí technologických výtvarků moderní doby se grafická forma jejich záznamu osamostatňuje a odděluje od člověka konstruktéra a prostřednictvím provozní dokumentace se začleňuje i do společenské duchovní kultury. Samotné technické konstrukce na rozdíl od živých těl stárnou výrazně i morálně, jelikož jsou předmětem trvalého funkčního, estetického i ekologického hodnocení, předmětem dalšího zdokonalování i specifické kulturní selekce. V morálním stárnutí technických konstrukcí však autoři na rozdíl od módy neshledávají nutně negativní ekologické důsledky, přičemž sice nastává rychlá obměna těchto technických materialit, ale materiálové a energetické nároky mohou být z části kompenzovány zavedením úsporného režimu jejich provozu a lidstvo má určitou možnost svou volbou ovlivnit charakter, tempo i směr vývoje (Šmajš, Krob 1991: 175). Před přechodem informantů na alternativní životní styl byla otázka morálního zastarávání technologií často řešeným tématem a informanti mnohdy hovořili o tom, že dříve podleli tlaku reklamy a výrobců, kteří je dokázali přesvědčit o tom, že je jejich výrobek již zastaralý a měl by být nahrazen novým modelem, i když ten jejich stávající byl naprosto funkční. S přechodem na alternativní životní styl došlo u všech informantů k přehodnocení tohoto přístupu k technologiím, přičemž jejich obměnění informanti začínají řešit skutečně až v případě, pokud výrobek nelze žádným způsobem opravit. Elektroniku a jiné přístroje, které je potřeba nahradit, nekupují nové v běžných řetězcích, ale pořizují je například v bazarech, na swapech, sdílejí je s ostatními lidmi, nebo si je pouze půjčují například v Knihovně věcí.

Lukáš M. se domnívá, že opravováním rozbitých materialit nejen, že předchází tvorbě nového odpadu, ale především tímto postojem vysílá zprávu směrem k výrobcům těchto technologických výrobků, že i když se daná věc pokazila, není nutné, aby byla bezmyšlenkovitě nahrazena bez jakéhokoli pokusu na opravu. Informant Lukáš M. věří, že každý jednotlivec svým jednáním a nevytvářením poptávky na trhu může změnit nabídku, tedy nekonečný přísun stále nových a méně kvalitních technologií produkovaných především s důrazem na jejich kvantitu, které neuznává a především nepotřebuje (Lukáš M., terénní deník). Materialita stojící mimo obecný řád se v důsledku omezení své funkčnosti dostává v okamžiku rozbití do liminální fáze, přičemž její potenciální transformace na odpad závisí na tom, zda se ji majitel rozhodne opravit a udělit jí znovu status funkční věci anebo vyhodit se statusem odpadu, který bude nahrazen novým kusem. Na pořízení nového produktu

zhodnocuje již existující výrobky, materiály a suroviny, díky čemuž se prodlužuje životní cyklus produktů (Baroch 2021).

konzumenti opět musí vynaložit určité množství energie, financí a také nákup nového zboží vyžaduje časové investice.

4.2 Z boty květináčem aneb Upcyklace materialit

Materiality, které již splnily svůj úkol a svému majiteli dostatečně posloužily, a jejichž opravení a navrácení do původní ontologie věci není možné nebo žádané, započínají další cyklus své existence jako upcyklované entity. Aujezdský upcyklaci v obecné rovině nahlíží jako směr, který se řadí k postmodernímu pojetí světa, a jehož hlavním cílem je přeměna starých a nepotřebných materialit na materiality s vyšší užitnou hodnotu, než jakou měl původní předmět. Ve svém jádru stojí tento způsob transformace materiálních entit o úroveň výš nad recyklací, jejíž podstatou je přetvoření starých materiálů a jejich následné formování v materiály nové, jež jsou následně opět vráceny do koloběhu výroby, směny a spotřeby. I když je analogií obou těchto pojmů snížení produkce odpadů, upcyklace klade důraz na zachování původních materiálů, ze kterých se dají vyrobit nové produkty mající vyšší přidanou, a především užitnou hodnotu. Upcyklace je chápána jako filozofie, umění, ale také životní styl 21. století, založený na vzdoru proti konzumnímu způsobu života, který se projevuje snahou o zachování tradičních hodnot a šetrným přístupováním k přírodním zdrojům, čímž výrazně přispívá ke snižování produkce odpadu a je nepostradatelnou součástí cirkulární ekonomiky. Aujezdský dále upozorňuje na propojenost upcyklace s konceptem Zero Waste, který si klade za cíl etické, hospodárné a efektivní využívání zdrojů, ve snaze o napodobení či dosažení přírodních cyklů, ve kterých vyřazené materiality slouží jako zdroj pro další využití. Rozvíjení teorie upcyklace se od přelomu tisíciletí věnují McDonough a Braungart (2002, 2013), přičemž cestu k udržitelnému rozvoji vidí především v transformaci průmyslu, ve kterém budou jednotlivé materiality racionálně navrhovány tak, že po vyčerpání jejich užitných vlastností neskončí jako odpad na skládce, ale budou samy o sobě znovu využitelné v jiné formě (Aujezdský 2017: 12-13). Informanti upcyklaci využívají i v případě materialit, které ještě nebyly průmyslově navrženy v rámci ekologického designu a snaží se je zapojením vlastní invence kreativně přetvořit a přidat těmto materialitám jinou hodnotu, než se kterou byly původně vyrobeny a započít tak další existenční cyklus bez nutnosti degradace předmětu na odpad.

Informant Radim R. je velmi kreativní a snaží se ve své domácnosti upcyklovat co největší možný počet materialit, přičemž tato aktivita je pro něj i zároveň zdrojem zábavy a odpočinku. „*Ta upcyklace mě hodně chytla, protože to není jenom o tom, že netvořím ten*

odpad, ale je to i skvělá zábava, člověk nejdřív zapojí mozek a vymejší, co by šlo z těch dosluhujících věcí zase udělat a pak je to další relax, když to přetvářím, kolikrát se domluvíme s kámošema a jdeme takhle něco vymejšlet. Ono to není jenom o tom, že se musí něco složitě vyrábět, spíš to vnímám tak, že se tý věci dá další úkol a ona bude jenom sloužit jako něco jinýho, a tak se nemusí vyhodit ani kupovat žádná další pro ten účel. Když mi dosloužily pohorky, co jsem měl od střední, tak jsem je nevyhodil, ale odvezl je k našim a na zahradě do nich zasadil mamce kytky, já jsem nadšenej, že poslouží k něčemu dalšímu a mamka v tom zase vidí kus mě, že jsem do tý svý boty zasadil něco živýho a tak mě má na blízku, i když bydlíme daleko“ (Radim R. 8. 1. 2021). Na příkladu informanta Radima R. je možné vidět, jak tato upcyklovaná materialita, které byl udělen další smysl využití, může působit zároveň jako symbolický referent nesoucí v sobě několik významů. „Charakteristickým aspektem této specificky uchopené ‚objektivní reality‘ je znak, pochopený jako ontologická relace, která je jako taková jednak sice superordinovaná, ale zároveň indiferentní vůči ontologickému statutu svých termínů: to znamená, že vztah mezi elementy takto uchopené struktury znaku může být buď reálný, nebo pouze myšlený, a přesto se jedná stále o jednu a tutéž relaci“ (Švantner 2020: 26). Z této perspektivy se stává ona pohorka, která v kontextu života Radima R. v původním významu odkazovala pouze k sobě samé, specifickým znakem v nově vzniklé ontologické relaci. Zapojením upcyklace a přidělením této vysloužilé botě nový status květináče, už nově vzniklá ontologická relace zahrnuje jednak odkaz na Radimův záměr bezodpadovosti poukazující dále na jeho vnitřní hodnoty a přesvědčení a zároveň vzniká matkou myšlený znak, jenž odkazuje k Radimovi R. samotnému. Upcyklovaná materialita může být z této perspektivy nahlížena jako znak, který je považován za jedinečnou ontologickou relaci.

Informantka Nina Š. se při využití nově nabyté dovednosti – šití, soustředí především na upcyklování textilních materialit. „*Snažím se koukat i tahle v rodině, jestli tam zrovna nemají něco, co by už chtěli vyhodit a já bych to mohla zachránit, na to je expert naše babička, ta vždycky chytne období, kdy chce všechno vyházet do popelnice a já už jsem to několikrát tahala ven. To jsem u ní třeba zachránila takové ty chlupaté potahy na gauč a křesla, co dřív měli všichni, nic jim nebylo, jen už je prostě měla dlouho a nechtěla je, tak jsem si z nich na památku ušila obal na notebook, našim polštářky a dám jim je k Vánocům a mám to dvě mouchy jednou ranou“ (Nina Š. 11. 6. 2021). Užitím výrazu „na památku“ utváří Nina Š. z nově vzniklého obalu na počítač znak, který se „vztahuje k určitým objektům znakové relace [...] a není statickým jsoucnem, ale činnou relací, jež skrze široce pochopený*

inferencialismus svazuje dohromady jak ontologické aspekty věcí samých, tak kognitivní mohutnost interpretačních mechanismů“ (Švantner 2020: 26). Upcyklované potahy v sobě nenesou odkaz pouze Ninina ekologicky šetrného zacházení s věcmi plynoucí z jejího životního stylu, avšak sama informantka nově vzniklou materialitu interpretuje jako znak inferenciálně odkazující ke spojení s její babičkou, který je v upcyklovaném obalu na počítač taktéž nově obsažen. Upcyklování konkrétní materiality může být z ontologické perspektivy nahlíženo jako získání odlišného statusu a zároveň zapojení dané věci do nově vzniklé ontologické relace.

Upcyklací, která je informanty hojně praktikována, vznikají rozmanité materiality, které jsou zapojeny do každodenního života informantů. Vedle výše uvedených příkladů upcyklce pohledem Radima R. a Niny Š., informanti dále hovořili například o sáčcích na ovoce a zeleninu ušitých ze starých záclon, které jsou pro ně pomocníkem v rámci bezobalového nakupování, špercích ze starého oblečení, které se vyráběly na workshopu Obchodu B1, či informantka Šárka L. hovořila o různém upcyklování dětských hraček. Hlavní důvod této činnosti se odráží především od skutečnosti, že je k tomuto procesu využíváno již stávajících materiálních zdrojů, které jsou dále zuzitkovány, aby sloužily k jinému účelu a nedochází k tvorbě zbytečného odpadu. Informanti však zároveň uváděli, že čím déle alternativní životní styl praktikují a tvorbě odpadu vědomě předcházejí, už si pečlivě vybírají, které materiality s jakými vlastnostmi si přinesou domů, přičemž upcyklované předměty, o kterých vyprávěli, mnohdy pocházejí ještě z doby, kdy tento životní styl nepraktikovali.

„Dneska už je to taky jiný než dřív, kdy se prostě některý věci v ekologický alternativě nedaly sehnat, protože některý ty firmy na to skutečně reagují a ty výrobky se snaží dělat takový, aby byly udržitelný a dávaly z hlediska ekologie smysl. Dneska už si můžu koupit nádobí, a dokonce i příbor co sním i s tím jídlem a vůbec nemusím řešit nějakou jednorázovost, co pak budu žehlit nějakou upcyklací, ty možnosti jsou čím dál tím větší, ale je potřeba ty informace mít a hledat a fakt se nad tím zamýšlet, co člověk kupuje“ (Petr H. 2. 9. 2020).

4.3 Jak využít i odpad aneb Downcyklace

Ideu upcyklace však není možné pokaždé realizovat, jelikož někdy se v domácnostech přirozeně vyskytnou i takové materiální entity, jež není možné efektivně přetvářet na něco jiného a status odpadu skutečně získají. V případě oslovených informantů však vzniklý odpad

končí v některém z kontejnerů pouze výjimečně, jelikož i u této kategorie se snaží zachovat princip cirkulace a cyklus dané věci podpořit či úplně dokončit. Tato situace se v případě mých informantů týká především biologického odpadu či přírodních materiálů, které ve své domácnosti produkují. Pro cirkulární zacházení s materialitami už poté, co získaly status odpadu a nelze je upcyklovat na něco jiného, je zavedený termín downcyklace, jenž odkazuje k procesu, při němž je odpad opakovaně používán, čímž dochází ke snižování jeho objemu. V obecné rovině může jít například o zpracování zbytků z kuchyně, které neskončí ve směsném odpadu, ale jsou odneseny na kompost, kde se postupem času promění zpátky v zeminu bohatou na živiny, ze které opět vyrostou nové plodiny (Siegl 2016). Aujezdský hovoří ještě o další rovině downcyklace, kdy jsou odpadní materiály využívány jako produkty s nižší užitnou hodnotou, než jakou měl původní výrobek, přičemž snižování užitné hodnoty představuje charakteristický znak downcyklace. V obecné rovině lze hovořit například o zpracování použitých kartonových obalů, stavební suti či zpracování dřeva, na jehož začátku je ze stromu vyroben kvalitní stavební materiál, z jeho odpadu se vyrábí dřevotřískové desky, z nichž je na konci životního cyklu vyrobená biomasa (Aujezdský 2021).

K downcyklaci kompostovatelných materiálů na půdu přistupují všichni oslovení informanti, přičemž několik z nich kompostování provozuje přímo ve svém bytě za pomoci vermikompostéru. Informantka Šárka L. hovořila například o downcyklaci odřezků z tužek a pastelků, které nyní kvůli dětem tvoří podstatnou část odpadu, jenž Šárčina domácnost produkuje. „*No, s příchodem dětí toho odpadu samozřejmě přibylo, ale snažíme se to všechno s manželem co nejlépe zužitkovat, Adélka třeba miluje kreslení, jenže z toho je taky spousta odřezků, když pořád ořezáváme pastelky, tak je shromažďujeme a vozíme je na chatu, kde s nimi pak topíme a popel ze dřeva zase používáme na hnojení, takže se to do té země zase vrátí*“ (Šárka L. 30. 12. 2020). Mezi informanty panuje důraz na co největší možné zachování přirozených cyklů přírody, i když cykličnost není ve všech případech možné zachovat. Daniel Sosna podotýká, že „zásadní je přijmout odpad jako přirozenou a významnou součást světa, se kterou je třeba počítat. Bylo by naivní si myslet, že ho všechen dokážeme mávnutím kouzelného proutku nechat zmizet pomocí cyklické imaginace nebo nových technologií. Vedle prevence a hledání environmentálně citlivějších řešení je stejně tak důležité, naučit se s odpadem žít“ (Sosna 2. 6. 2021).

5 ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se na základě provedené analýzy dat získaných během biografických i polostrukturovaných rozhovorů s informanty a za pomoci poznatků získaných během zúčastněného pozorování v trénu, pokusila o přiblížení se odpovědím na dvě předem vytyčené výzkumné otázky. Prvním výzkumným cílem této práce byla snaha o nastínění procesu transformace vazeb a postihnutí následných změn v rámci aktérských sítí po přechodu informantů na nový alternativní životní styl, ve kterém hraje primární roli předcházení vlastní produkci odpadu³⁷. Cílem této práce však nebylo detailní zmapování co největšího počtu zaznamenaných aktérských sítí, nýbrž odкрыtí takových, prostřednictvím nichž dochází k vyjednávání vzájemných vztahů vedoucích k naplňování podstaty alternativního životního stylu zacházení s odpadem pohledem konkrétních informantů. Na základě vytyčeného výzkumného záměru jsou v celé práci materiální entity nahlíženy skrze perspektivu teorie aktérských sítí (ANT) jako rovnocenní aktéři, ke kterým je na základě Latouroy symetrické ontologie přístupováno jako k plnohodnotným, samostatným aktérům, kteří se neodmyslitelným způsobem podílejí na konstrukci zkoumané sociální reality. Optiku ANT jsem pro svůj výzkum zvolila především proto, že tento přístup reflektuje vztah živého a neživého, který se ukázal být pro práci stěžejním a promítá se do všech rovin každodenního života všech šestnácti participujících informantů. Myšleným (ne)živým však nejsou označovány pouze materiální entity jako samotný odpad, bezobalové obchody, vlastní nádoby či vermikompostéry, možnost promlouvat měnit konkrétní aktérské sítě mají totiž také konkrétní aktivity, kolektivní události či procesy, přičemž v problematice odpadu i bezobalového nakupování hrají důležitou roli i procesy legislativní.

Oslovení informanti vnímají započetí transformace svého životního stylu, který byl předtím jimi samotnými vnímán jako mainstreamový konzumerismus většinové společnosti, od konkrétního signifikantního okamžiku v jejich životech, který představuje pomyslný bod zlomu. Tímto okamžikem byla například vážná nemoc v rodině, nástup na školu s environmentálním zaměřením, zhlédnutí tematického dokumentu či vlastní zdravotní potíže. V počáteční fázi byly motivacemi k praktikování nového životního stylu zájmy na úrovni jednotlivce, které byly nadřazeny ekologicky motivovaným kolektivním zájmům, i v případě, že tyto environmentální motivace byly u informantů též přítomné. Započatá životní změna

³⁷ Alternativní životní styl, který praktikují oslovení informanti, byl přiblížen v podkapitole 2.2 Životní styl definovaný odpadem.

postupně prostupuje do života informantů na několika dílčích úrovních jejich každodennosti. V jejím důsledku získávají nový sociální status, založený na příslušnosti k minoritní skupině alternativních konzumentů, pro kterou je charakteristická snaha o bezodpadový život a nejednorázové přemýšlení v širších souvislostech. Aby mohlo být dosahováno cílů v co nejnižší produkci vlastního odpadu a podstata alternativního života svých informantů tím mohla být naplňována, bylo nutné vytvoření nových vazeb a spojení v rámci dílčích aktérských sítí. Prostřednictvím vzájemné interakce a vyjednávání mezi konkrétními aktérskými sítěmi si informanti vytvořili vlastní alternativní model každodenního života, přičemž museli také přistoupit k osvojení nových znalostí a praktik pro nový životní styl nezbytných.

Stěžejním pilířem se ze strany informantů v rámci jejich každodennosti ukázala být aktérská síť bezobalového nakupování, které je vyjma informantů Radima R., Niny Š. a Šárky L. realizováno prostřednictvím některé z dílčích sítí Obchodu B1 a Obchodu B2. S přechodem informantů na alternativní životní styl vzniká nový požadavek na zapojení nových aktérů do sítě a vytvoření nových vazeb, jelikož idea bezobalového nakupování je založena na obstarání si vlastních obalů, do kterých bude zboží zakoupeno, přičemž informanti nejčastěji nakupují do uzavíratelných sklenic, látkových sáčků a pytlíků, či znovupoužitelných krabiček. Aktérská síť bezobalového nakupování tudíž disponuje mocí určovat či měnit pohybové trajektorie informantů, jelikož musejí především vzhledem k nutnosti nošení vlastních obalů strategicky plánovat svůj pohyb v konkrétním čase a prostoru. Aktérská síť bezobalového nakupování tuto moc získává po vtažení a zapojení aktérů (informantů) do své sítě. Při dřívější interakci v rámci aktérské sítě běžných obchodů a supermarketů nošení vlastních obalů či lokalizování prodejen nebylo vzhledem k jejich četnému výskytu zapotřebí. Důležitou perspektivu představuje také pohled na bezobalové nakupování skrze dílčí aktérské sítě Obchodu B1 či Obchodu B2, do kterých jsou také informanti zapojeni, jelikož i když bezobalová prodejna působí na první pohled jako homogenní celek, za jejím fungováním a chodem celé prodejny se ukrývají dílčí technologie tvořené dalšími vlastními aktérskými sítěmi. Tyto sítě však nejsou dalším aktérům viditelné do té doby, dokud se nepokazí, nepřestanou sdílet společný zájem fungování prodejny a existenci celé sítě neohrozí, přičemž ostatními aktéry musí být vyjednáváno její obnovení a zachování.

Vedle bezobalových prodejen se informanti za účelem nákupu potravin zapojili do dalších nových aktérských sítí a museli vytvořit nové vazby. Například v otázce obstarávání ovoce a zeleniny, která nebyla nabízena ani v Obchodě B1 a Obchodě B2, našli alternativu na farmářských trzích, u dalších informantů proběhly snahy o větší soběstačnost v rámci

komunitního pěstování či se zapojili do aktérské sítě komunitou podporovaného zemědělství, přičemž Nina Š. má dokonce snahu stát se v rámci KPZ samostatným farmářem. Do nových aktérských sítí se informanti zapojili i za účelem obstarávání oblečení, obuvi a věcí do domácnosti, přičemž tyto materiality již nezískávají z běžných nákupních řetězců a obchodů prodávajících fast fashion módu, ale nově využívají aktérských sítí secondhandů, etických butiků s udržitelnou módou, někteří se stali aktéry v síti výměnných swapů, kde kromě oblečení získávají také domácí potřeby či hračky pro děti. Další často zapojenou aktérskou sítí jsou půjčovny a knihovny věcí, jež informanti využívají především k zapůjčení sezónního vybavení, jako je výbava na lyže či kempování, společenských her, automobilů, a v případě informantky Šárky L. dokonce i vánočního stromku.

Z dat získaných během výzkumu vyplývá, že se informanti během změny životního stylu postupně zapojují do aktérských sítí, které jsou jim nápomocné ve snaze produkovat co nejméně odpadu, přičemž každý z nich proces transformace stávajících vazeb začíná subjektivně na dílčích úrovních každodennosti. Informanti si nejčastěji nejprve vytvářejí typizované formy jednání, jak co neefektivněji začlenit nové požadavky na nakupování do běžného života, ritualizují si způsob a dobu nakupování a vytváří si habitus zacházení se znovupoužitelnými obaly. U některých informantů byly pozorovány snahy o vyrábění vlastní kosmetiky a drogistického zboží, jako je například zubní pasta, prací prášek, čisticí prostředky, šampon a lak na vlasy, řasenka, odličovací tampony a mnoho dalšího. Někteří informanti od vyrábění tohoto typu věcí upustili, jelikož se jim z ekologických a ekonomických důvodů více osvědčilo nakoupit je v bezobalovém obchodě, čímž zároveň posílili aktérskou síť bezobalového nakupování. Vazby v rámci dílčích sítí s materialitami, které si informanti pořídili ještě před změnou životního stylu, postupně zanikají, ale proces transformace těchto vazeb není striktní a okamžitý. Vazby jsou v těchto sítích neustále redefinovány, posilovány a zase oslabovány. Informanti do svých sítí zapojili i spoustu nových aktérů z řad materiálních entit, se kterými jsou vazby v rámci alternativního životního stylu neustále vyjednávány a zároveň se s těmito věcmi informanti spoluutvářejí. Jedná se například o hojně využívaný vermikompostér, který disponuje širokou vlastní aktérskou sítí, ve které se ukázalo být nejsložitější vyjednávání vztahu s aktérem žížalami, jež se občas snaží o vymanění z této aktérské sítě.

Transformace životního stylu informantů na všech úrovních každodennosti představuje postupný a neustále proměnlivý proces, přičemž u žádného informanta tato změna neznamenala úplné přerušení vazeb v rámci veškerých konzumních aktérských sítí, do nichž byli před změnou životního stylu zapojeni. V závislosti na konkrétní situaci může v rámci

těchto aktérských sítí docházet k opětovnému obnovování a posilování dříve vzniklých vazeb. Informanti nejčastěji obnoví své zapojení v rámci aktérské sítě některého z běžných obchodů či supermarketů, přičemž tato situace nastává výjimečně. Nejčastěji informanti tyto vazby obnovují, pokud dojde ke změně prostředí během cestování, návštěvy či některé výjimečné události. U informantky Šárky L. došlo k obnově těchto vazeb až s příchodem dalších aktérů do sítě, kterými se staly její děti, jejichž zájmům musí občas své bezodpadové snažení podřídit. Informanti se shodli na tom, že nákup v běžném supermarketu pro ně nepředstavuje tabu a někdy se do této sítě nechají různými aktéry vtáhnout. Vazba, která však u všech informantů v rámci konkrétní aktérské sítě zanikla úplně, je vazba k síti obchodních řetězců prodávajících fast fashion módu, přičemž informanti uváděli, že tyto obchody představují jediné místo, kam už by nikdy, za žádných okolností nakoupit nešli.

Druhým výzkumným záměrem mé práce bylo pokusit se přiblížit, ke kterým procesům transformace hodnot a změnám ontologického statusu materiálních entit může docházet během jejich životního cyklu na cestě ke konečné likvidaci. Oslovení informanti s materiálními entitami zacházejí v průběhu času specifickým způsobem, jelikož chtějí co nejvíce omezit vlastní produkci odpadu a jejich cílem je co největší možné využití a zužitkování materialit, které vlastní. Z těchto důvodů informanti praktikují bezobalové nakupování, jelikož odpad v podobě obalů zboží informanti vidí už v regálech obchodů a nechtějí si ho přinášet domů a jeho tvorbu tím podporovat. Poté, co informanti shledají některou materiální entitu nefunkční, stojící mimo obecný řád věcí, rozhodují se, kterou strategii využijí k tomu, aby tato materialita v liminální fázi mezi funkční entitou a odpadem, byla opět navrácena zpět do života. Všichni informanti se shodli na tom, že se inspiraci pro co největší možné využití materialit snaží čerpat z různých zdrojů, zejména internetových, avšak nejvíce inspirativní je pro ně kolektivní sdílení tipů na možné procesy transformace materialit, které nejintenzivněji probíhá v rámci jednotlivých komunit, do kterých jsou jednotliví informanti zapojeni. Informanti, kteří jsou aktéry v rámci sítě Obchodu B1, vidí jako velmi přínosný zdroj inspirace k přetváření a transformování hodnot věcí zejména workshopy, které pořádají provozovatelé obchodů Bohumil O. a Bohdana O.

Když se některá z materialit informantům porouchá, přestane fungovat a plnit svůj účel, první strategií, kterou všichni informanti upřednostňují je pokusit se takovou věc nejdříve opravit. Spravením daného předmětu zůstává zachovaný původní ontologický status i hodnota samotné materiality, jelikož je navrácena do původního stavu funkčnosti. K opravování konkrétních materialit si někteří informanti museli osvojit potřebné dovednosti, v případě Niny Š. to bylo například šití. Složitější technologické přístroje bývají opravovány ve

specializovaných servisech, i když informanti uváděli, že měli nejprve snahu danou věc opravit sami. Někteří informanti se domnívají, že opravováním věcí a jejich bezmyšlenkovitým nenahrazováním věcmi novými také vysílají signál směrem k výrobcům těchto výrobků, že tyto věci nové nepotřebují a opravou manifestují svůj postoj ke tvoření zbytečného odpadu.

Procesem, během kterého může docházet k transformaci ontologického statusu i hodnoty věci, se ukázala být upcyklace, která je informanty využívána především u těch předmětů, které již splnily svůj úkol a jejichž opravení a s tím i navrácení do původní ontologie věci, není ze strany informantů možné nebo žádané. Během upcyklace zůstává zachovaný původní materiál věci, ale informanti věci přetvářejí, čímž materialitám dávají možnost započítí cyklu s novým ontologickým statusem, avšak bez nutnosti transformovat před tím danou věc na odpad. Informanti uváděli, že upcyklování materialit je pro ně zábavou a zároveň i odpočinkem. Upcyklované materiality, kterým bylo přiděleno další využití se při zapojení různých aktérů a kontextů mohou stávat symbolickými referenty odkazujícími k několika různým významům. Mohou vznikat nové ontologické relace, které jednak skrze konkrétní, viditelně pretransformovanou materialitu odkazují k vnitřním hodnotám a přesvědčením informantů a zároveň může tento předmět odkazovat ke konkrétní osobě, s níž je nyní touto materialitou spjatý³⁸.

Pokud informanti již nemohou využít žádnou ze strategií, která by materiality udržela v režimu využitelnosti, teprve až tehdy získávají status odpadu, se kterým je však ze strany informantů nakládáno jako s využitelným zdrojem a není pouze přesunut do některého z kontejnerů, jelikož se v rámci své životní filozofie snaží o zachování principu cirkulace a přírodních cyklů. Tímto způsobem informanti využívají a zpracovávají především biologický odpad z domácnosti a kompostovatelné materiality, které jsou dále zpracovávány a přetvářeny znovu na úrodnou půdu buď v domácích vermikompostérech nebo za využití komunitního kompostování. Kompostování v obecné rovině praktikují všichni oslovení informanti a dává jim z hlediska jejich alternativního životního stylu velký smysl.

Výzkum mi ukázal, jak moc jsou lidské životy utvářeny a definovány neživými aktéry, kteří některým lidem dokážou velmi hlasitě mluvit do života. Říkají jim, kde mají nakupovat a co vůbec nekupovat, mluví do toho, co si mají obléct na sebe, určují, bez čeho ráno nemohou odejít z domova, mají sílu vytvářet komunity, spojují lidi dohromady a vytvářejí

³⁸ Konkrétní příklady vzniklých ontologických relací, jsou popsány na příkladech informantů Radima R. a Niny Š. v podkapitole 4.2 Z boty květináčem aneb Upcyklace materialit.

nová přátelství. Informanti mi ukázali, že snažit se netvořit zbytečný odpad neznamená celý život strádat, ale naopak díky tomu může být život daleko bohatší.

Domnívám se, že by z hlediska rozšíření výzkumu mohlo být přínosné zaměřením pouze na některou z dílčích aktérských sítí, která je informanty v rámci alternativního životního stylu využívána, a pokusit se o její detailní zmapování a navržení možných řešení, které by mohly vést k jejímu posílení.

Použitá literatura:

- Appadurai, A. 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: University Press.
- Aujezdský, J. 2017. Upcyklace: Postmoderní směr efektivního hospodaření se zdroji, *Odpadové fórum* 6: 12-13. Dostupné z: <https://www.upcycling.cz/vyznam-upcyklace-v-cirkularni-ekonomice-a-jeji-propojeni-s-teorii-zero-waste/> [22. 7. 2021]
- Aujezdský, J. 2021. Downcyklace. Dostupné z: <https://www.upcycling.cz/downcyklace/> [22. 7. 2021]
- Baroch, P. 2021. *Konec kazítek ve spotřebičích, Evropa chce „právo na opravu“* Dostupné z: <https://www.obnovitelne.cz/clanek/1490/konec-kazitek-ve-spotrebicich-evropa-chce-pravo-na-opravu/> [28. 7. 2021]
- Becková, A. 2014. *Kam to patří? Odpad perspektivou kognitivní antropologie*. Plzeň: ZČU. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/19228/1/DP_Beckova_2014.pdf [29. 11. 2020]
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Brož, L., T. Stöckelová 2015. Přísliby a úskalí symetrie: sociální vědy v zemi za zrcadlem, *Cargo* 1, 2: 5-33.
- Bulkeley, H., N. Gregson 2009. Crossing the Threshold: Multicipal Waste Policy and Household Waste Generation, *Environment and Planning* 41: 929-945.
- Callon, M. 1984. Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay, *The Sociological Review* 32: 196-223.
- Eriksen, T. H. 2015. *Odpady: Odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. Brno: Doplněk.
- Gombrich, E. 1979. *The Sense of Order: A Study in the Psychology of Decorative Art*. Oxford: The Wrightsman Lectures.
- Ježková, I. 2016. *Slow Fashion aneb tempo giusto ve světě pomíjivých módních trendů*. Brno: Masarykova univerzita.
- Johnson, B. 2013. *Zero Waste Home: The Ultimate Guide to Simplifying Your Life by Reducing Your Waste*. New York: Scribner.
- Johnson, B. 2017. Zero Waste není žádné strádání, *Sedmá generace* 5: 40-42.
- Kabele, J. 1998. *Přerody. Principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum.

- Kolářová, M. 2019. Subkultura kulturních kreativců a alternativní životní styl v Pravém domácím časopisu, *Český lid* 106: 85-105. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/kolarova_2019_kulturni_kreativci.pdf [28. 11. 2020]
- Konopásek, Z. 1998. *Estetika sociálního státu. O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení*. Praha: G plus G.
- Latour, B. 1996. On Actor-Network Theory. A Few Clarifications Plus More than a Few Complications, *Soziale Welt* 47: 369-381.
- Latour, B. 1999. *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Latour, B. 2003. *Nikdy sme neboli moderní: Esej o symetrickej antropológii*. Bratislava: Kalligram.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: University Press.
- Latour, B. 2008. Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts in D., G. Johnson, J. M. Wetmore (eds.), *Technology and Society, Building Our Sociotechnical Future*, 151-180. Cambridge: MIT Press.
- Law, J. 1986. The Heterogeneity of Texts, in M. Callon., J. Law, A. Rip, (eds.), *Mapping the Dynamic of Science and Technology*, 68-83. London: Macmillan.
- Librová, H. 2016. *Věrní a rozumní: kapitoly o ekologické zpozdilosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Lipovetsky, G. 2007. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor.
- Matthews, D. R., N. Hodges 2013. *Swapping Styles: An Exploration of Fashion Leadership, Brands, and Group Membership in the Context of Clothing Swaps*. Iowa: International Textile and Apparel Association.
- Mauss, M. 1999. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: SLON.
- McDonough, W., M. Braungart 2002. *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. New York: North Point Press.
- McDonough, W., M. Braungart 2013. *The Upcycle: Beyond Sustainability – Designing for Abundance*. New York: North Point Press.
- Miller, D. 2010. *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- Palmer, P. 2007. The Death of Recycling, *Rachel's Democracy & Health News* 900. Dostupné z: http://www.rachel.org/?q=en/newsletters/rachels_news/900 [23. 1. 2021]

- Parikka, J. 2020. *Geologie médií*. Praha: Karolinum.
- Rathje, W. L., C. Murphy 2001. *Rubbish!: The Archeology of Garbage*. Tucson: University of Arizona Press.
- Rödig, A. 2012. The Core Problems of Capitalism Have Nothing to Do With Consumption' Daniel Miller on The Critique of Consumption and The Wisdom of Anthropology, *Krisis* 1: 49-52. Dostupné z: <https://krisis.eu/wp-content/uploads/2017/12/krisis-2012-1-05-roedig.pdf>? [30. 11. 2020]
- Siegl 2016. *Upcyclace, downcyclace, recyklace*. Dostupné z: <https://www.siegl.cz/blog/odpady/upcyclace-downcyclace-recyklace-znate-rozdi> [27. 7. 2021]
- Sosna, D., L. Brunclíková 2015. *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Sosna, D. 2020. Pod víkem popelnice. Jaký je osud nepotřebných věcí a co všechno je odpad?, *Věda a výzkum* 3: 18-31. Praha: AV ČR.
- Sosna, D. 2021. *Kdo nese odpovědnost za odpad? Udržitelná výroba a spotřeba v časech nejistoty*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=2Fna6qrQUYU> [27. 7. 2021]
- Soukup, M. 2017. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
- Strebel, I., A. Bovet, P. Sormani (eds.) 2019. *Repair Work Ethnographies: Revisiting Breakdown, Relocating Materiality*. Singapore: Springer Verlag.
- Svoboda, M. 2007. Biografická metoda v antropologii, *AntropoWebzin* 2-3: 1-11.
- Šmajš, J., J. Krob 1991. *Úvod do ontologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Švantner, M. 2020. Latour a sémiotika: Teorie znaku jako součást a kritika ANT, *Sociální studia* 2: 13-32.
- Tošner, M. 2007. *Produkce odpadu a reprodukce pořádku: dispozitiv hygieny a čistota jako hybridní objekt*. Dostupné z: http://yo-yo-yo.org/old/kanalizaeni_ozveny_I_files/Produkce_odpadu_a_reprodukce_poradku.pdf [29. 11. 2020]
- Toušek, L. 2014. *Narativní (biografické) interview*. Dostupné z: <http://www.antropologie.org/cs/metodologie/narativni-biograficke-interview> [15. 7. 2021]
- Valeška, J. 2019. Potravinová soběstačnost je útěk, *Sedmá generace* 1: 14-17.
- van Gennep, A. 1996. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Násypníky používající se k individuálnímu dávkování jednotlivých druhů suchých potravin v Obchodě B1.....	77
Příloha č. 2: Stáčecí barel na tekutou drogerii.....	78
Příloha č. 3: Doplnkový sortiment v Obchodě B1.....	79
Příloha č. 4: Nádoba se stáčecím zařízením na sójovou omáčku v Obchodě B1.....	80
Příloha č. 5: Dózy s kořením.....	81

Příloha č. 1: Násypníky používající se k individuálnímu dávkování jednotlivých druhů suchých potravin v Obchodě B1

Zdroj: Archiv autorky práce

Příloha č. 2: Stáček na tekutou drogerii

Zdroj: Archiv autorky práce

Příloha č. 3: Doplnkový sortiment v Obchodě B1

Zdroj: Archiv autorky práce

Kovová a skleněná brčka, čistící kartáčky na brčka, nejednorázový holící strojek, látková krabička na kapesníky a sáček na výrobu rostlinného mléka.

Příloha č. 4: Nádoba se stáčecím zařízením na sójovou omáčku v Obchodě B1

Zdroj: Archiv autorky práce

